№ 40 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 21 ՓԵՏՐՎԱՐԻ

1913
ՔԱՌԱՍՈՒՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 21 ՓԵՏՐՎԱՐԻ № 40

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը և 7 ամսվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԵՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.

Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Мшакъ“
Сергіевская ул., № 5.
Tiflis, Rédaction „Mschak“

Խմբագրատան տէլէֆօն № 2—58.

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամենլիզով

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10—20 կոպ.

Տպարանի տէլէֆօն № 67.

ՊԱՊԻՐՈՍՆԵՐ ԳԱԼԼԻԱ „ԿՈՄԷՏԱ“ ԸՆԿ.
— ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ: —
25 հատը—15 կոպ., 10 հատը—6 կոպ. (ե. ու.)
986. 0—17

ՇԱՐՈՒՆԱԿՎՈՒՄ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՄՇԱԿ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԻ
ՆԵՐԿԱՅ 1913 Թ. ՀԱՄԱՐ
ՔԱՌԱՍՈՒՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ. «Մշակի» տարեկան գինը 10 րուբլի է, 11 ամսվանը նոյնպէս 10 ր., 10 ամսվանը՝ 9 ր., 9 ամսվանը՝ 8 ր., 8 ամսվանը՝ 7 ր., 7 և 6 ամսվանը՝ 6 ր., ամսվանը՝ 5 ր., 4 ամսվանը 4 ր., 3 ամսվանը՝ 3 ր., 2 ամսվանը 2 ր. Մարտի 1-ից մինչև ապրիլի 1-ը 85 կոպ.

Ամերիկայի բաժանորդները պիտի վճարեն տարեկան 6 դոլլար. Եւրոպայի բաժանորդները՝ 32 ֆրանկ. Պարսկաստանի բաժանորդները՝ 10 րուբլի. Թիւրքիայի բաժանորդները՝ 120 ղրուշ։

Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել նաև հին հասցէն և 40 կ. նամականիշ.

Հին բաժանորդները [illegible] տպագրված հասցէն իր վրա ունեցած համարով:

ՊՐԷՄԻԱՆԵՐ

«Մշակի» տարեկան այն բաժանորդները, որոնք 1913 թ. համար (սկսած յունվարի 1-ից) միանուագ կամ մաս-մաս վճարած կլինեն 10 րուբլի բաժանորդավճարը, կը ստանան ՁՐԻԱԲԱՐ հետևեալ 2 գրքերը.

1) „Մշակ“ և հայ կեանք“, որի մէջ ամփոփված են 1872 թւականից մինչև 1891 թ. «Մշակի» մէջ լոյս տեսած առաջնորդողները, յօդուածները և բանաստեղծութիւնները, որոնք նուիրված են կանանց հարցին ընդհանրապէս և հայ կնոջ առաջխաղացման գործին մասնաւորապէս. Գիրքը բաղկացած է 7+294 մեծադիր էջից, տպված լաւ թղթի վրա, Գր. Արծրունու մեծադիր զրաւիր պատկերով և մօզայիկ-նկար շապկով—հայ կնոջ էմբլեմային պատկերով.

2) „Մշակի“ քառասնամեակ“ Լ. Դանիէլեանի կազմած, 1872—1912 թ.թ., 132 էջ, տպված լաւ թղթի վրայ. Գրքի մէջ ամփոփված են՝ Գր. Արծրունու, Անդր. Արծրունու, Րաֆֆիի, Գ. Սունդուկեանի, Ա. Արփիարեանի, Ե. Տէր-Մարկոսեանի, Ալ. Քալանթարի և Հ. Առաքելեանի պատկերները.

«Մշակի» ոչ-բաժանորդների համար առաջին գիրքն արժէ 1 րուբլի, իսկ երկրորդ գիրքը՝ 50 կոպ. Ծանրոցավճարը՝ 15—20 կոպ. գնողի վրա։

Մեր հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, Рэдакція „МШАКЪ“. Արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction du journal "MSCHAK".

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ.

ԱՐՏԻՍՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԹԱՏՐՈՆ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՓԵՏՐՎԱՐԻ 21-ԻՆ
ՍԵԶՈՆԻ ՎԵՐՋԻՆ ՀՐԱԺԵՇՏԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄ
ՀԱՅՈՑ ԴՐԱՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԽՈՒՄԲԸ
Վեցերորդ անգամ կը ներկայացնէ Լ. ՇԱՆԹԻ

ՀԻՆ ԱՍՏՈՒԱԾՆԵՐ

Դրամա 4 արար. և 12 պատկերով։
Մասնակցում է ամբողջ խումբը։
Ամբողջ բալկոնի տոմսակները վաճառվում են աշակերտների համար 50-ական կոպէկով։
Սկիզբը երեկոյեան ժամը 8-ին:
Ռեժիսոր՝ Ա. ԱՐՄԷՆԵԱՆ
առ. 153. 2—2

ԲԺԻՇԿ
Ե. Ի. ՄԻՆԱՍԵԱՆՑ
Ներքին, երեխայոց և ստամոքսա-աղիքային հիւանդութիւններ։
Պրոֆ. Mathieu-ի մասնագիտական կլինիկայից—Պարիզից
Ընդունելութիւնը (առաւ. ժ. 9—11-ը։ (երեկ. ժ. 5—7 ը։
Միխայլովսկի պր. 86, տէլէֆ. № 576.
(ե.հ.կ.) առ. 179. 100—95

ԲԺԻՇԿ
ՇՈՒՇԱՆԻԿ ՆԱԲԱԹԵԱՆ
Ընդունում է հիւանդներ կանանց և մանկաբարձութեան վերաբերեալ ամեն օր, բացի կիրակի օրերից, երեկ. ժամը 5—6-ը։
Հասցէն՝ Ռտիշչէվսկայա № 1.
առ. (կ. ե. հ.) 4. 100—21

ԲԺԻՇԿ
Յ. Մելիք-Նուբարեան
ներքին և երեխաների հիւանդութիւններ, առանձնապէս թոքերի։
Թոքախտի բժշկութիւնը տուբերկուլիններով և պնեվմատորակսով։
Ընդունելութիւնը ՆՈՐ ԲՆԱԿԱՐԱՆՈՒՄ
Ամեն օր (առաւօտեան 12—1 ժ. (երեկոյեան 5—7 ժ.
Սօլօլակ, Ռտիշչեվսկայա 10 (Լերմոնտովսկ. դեղատան դիմացը)։
(ե. հ. կ.) առ. 746. 100—58

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ
Ս. Գ. ԿԷՕՆՃԵԱՆ
Ընդունում է ատամի և բերանի հիւանդութիւն ունեցողներին. պլոմբ, արհեստական ատամներ, ատամի հեռացում, (առանց ցաւի)։
Ընդունելութիւն 9—2-ը առաւ., 4—7-ը երեկ.
Անկիւն Արաս-Արադսկայա հրապարակի և Լերմոնտովսկայա փողոցի, № 1.
(ե.հ.կ.) առ. 849. 0—16

ԿՆԱԲՈՒԺԱԿԱՆ ԵՒ ՎԻՐԱԲՈՒԺԱԿԱՆ
ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
Ռտիշչէվսկայա 13, տէլէֆօն 4—21.
Ընդունելութիւն թէ կանացի և թէ ներքին, նոյնպէս և վիրաբուժութեան կարիք ունեցող միայուն (стаціонаръ) հիւանդների (բացի վարակիչ և հոգեկան հիւանդութիւններից), վաղօրօք գրվելու պայմանով։
Ընդունելութիւն կանացի, ներքին և մանկական հիւանդութիւն ունեցող երթևեկ հիւանդների, ամեն օր՝ ցեր. ժամը 11-ից մինչև 12-ը։
Ընդունելութիւն պրոֆ. Մ. Ս. Սուբբոտինի կողմից վիրաբուժ. կարիք ունեցող հիւանդների, վաղօրօք գրվելու պայմանով, երկուշաբթի և հինգշաբթի օրերը ցեր. ժամը 1—2-ը։

Հիւանդանոցի բժիշկները
Ա. Ա. Յարութիւնեան, Ն. Ն. Վեսելովզօրով, Վ. Ա. Ջակրժէվսկի, Ի. Գ. Կալամկարեան, Ա. Ա. Նովիցկիյ, Գ. Ն. Տէր-Ներսէսեան, Ն. Ջ. Ռամիկեան, Ա. Ր. Փիշէր, Ս. Պ. Շահպարոնեանց. Կօնսուլտանտ՝ պրօֆեսօր Մ. Ս. Սուբբոտին։
(հ.կ.) առ. 779. 100—33

ԲԵՐԼԻՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ԲԺՇԿԱՊԵՏ
Գ. Գ. ՄԵՀՐԱԲԵԱՆՑ
ներքին հիւանդութիւններ՝
առանձնապէս կրծքի, ԹՈՔԱԽՏԻ և սրտի։
Բժշկութիւն նաև ՏՈՒԲԵՐԿՈՒԼԻՆՆԵՐՈՎ, ՌԱԴԻՒ պրէպարատներով և վիրաբուժական միջոցով՝ ՊՆԷՎՄՈԹՈՐԱԿՍՈՎ։
Ընդունելութիւնը ամեն օր, առաւօտեան ժամը 9—1-ը և երեկոյեան ժամը 5—8-ը։
Չքաւորներին առ. ժամը 9—10-ը ձրիաբար։
Սօլօլակ, Բէհբութեան փող. № 23 (անկիւն Գանովսկայա)։ Հեռախօս 7—92.
(ա.օ.) առ. 92. 100—13

Թիֆլիսի Ժողովարան
Շաբաթ, փետրվարի 23-ին
ԴԻՄԱԿԱՀԱՆԴԷՍ
ԱՐԺԷՔԱՒՈՐ ՊՐԻԶՆԵՐՈՎ՝ ՕՐԻԳԻՆԱԼ ԿՈՍՏԻՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ։
Դիմակների համար տոմսակները տրվում են ժողովարանի շվէյցարի ձեռքով պ. պ. անդամներին և կանդիդատներին անձամբ։ Դիմակները պարտաւորեցուցիչ են մինչև գիշերվայ ժամը 1-ը։ Հանայք առանց դիմակների չեն թոյլատրվի։ Ստասակներին՝ սև հագուստով լինելը պարտաւորեցուցիչ է։ Տեղացիները կարող են լինել իրանց ազգային տարազներով։ Հիւրերը պ. պ. անդամների յանձնարարութեամբ՝ վճարում են մուտքի համար 1 րուբլի։
Կը նուագեն զինուորական երաժշտախումբը և սազանդարներ։
(դ.) առ. 155. 2—1

Գրական-Գեղագիտական Սալօն
ՎԱՂԸ, ուրբաթ, Գրական-Գեղագիտական Սալօնի հանդիսաւոր jour fixe ը զգեստաւորված հանդէս՝ ՍԼԱՒՕՆՆԵՐԸ ԵՒ ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԱԶԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ՝ նուիրվում է Արքայական Ռոմանօֆների Տան 300-ամեայ յօբելեանին։
Խաչատուր Աբովեանի թոռը հանդիսաւորապէս կը կարդայ Մեծն Պետրոսի հայ ազգին տուած հրովարտակը։ Տիկին Սօֆիա Գրամեան-Զուրաբեան կը կարդայ Ղարաբաղի Մելիքների նամակը Եկատերինէ Կայսրուհուն ուղղած՝ Ղարաբաղի բարբառով։ Բենիկ վարդապետը կը խօսէ, ինչպէս և ուրիշները։
Երաժշտական ընդարձակ բաժին, մօտ 50 երգչուհի, երգիչ, երաժիշտ և արտասանողների մասնակցութեամբ, երգեցողութեան պրօֆեսօր Բրօջիի ղեկավարութեամբ։
Հրաւիրված են 250 հոգի արուեստի, գրականութեան, մամուլի, մտքի աշխատաւորների ներկայացուցիչներ։ Բոլոր հրաւէրները անուանական են և Սալօն մտնելիս՝ հիւրերը պէտք է իրանց հրաւիրատոմսերի կտրոնները թողնեն Սալօնի սպասաւորների մօտ։
Կողմնակի անձանց համար (սահմանափակ թւով) մուտքը 2 րուբլի։
Սկիզբը երեկոյեան ժամը 9-ին։
ՎԱՂԸ լոյս է տեսնում և ՏԱՐԱԶԻ փետրվարի հերթական № ը նուիրված տօնվող Արքայական Տան յօբելեանին։
31. 1—1

ՄԵՐՎ քաղաքի հայոց աղօթատան համար հարկաւոր է իր գործն հմուտ ու ձայնով
ՄԻ ՏԻՐԱՑՈՒ
Պայմանների մասին դիմել՝ Мервъ (Зак. обл.), Священнику Александру Паповяну.
(օ.մ.) առ. 141. 3—3

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ
Գ. Յ. ԳԱՐԱԿԻԼԵԱՆ
(Նախկին օգնական Նամայեվի)
Վերադառնալով արտասահմանից վերսկսել է հիւանդների ընդունելութիւնը
Ամեն օր՝ առաւօտեան ժ. 9—$1^1/_2$-ը և երեկ. ժ. 4—7-ը։
Վելեամինովսկայա փողոց № 4, բն. 3.
առ. (ա.օ.ս.) 129. 50—5

ՌՈՄԱՆՈՎՆԵՐԻ ԱՐՔԱՅԱԿԱՆ ՏԱՆ 300-ԱՄԵԱՅ ՅՈԲԵԼԵԱՆԸ

Լայնատարած, բազմալեզու և բազմացեղ Ռուսաստանը՝ իր եւրոպական և ասիական բոլոր երկրներում տօնում է այսօր իշխող Դինաստիայի, այն է Ռոմանօֆների Տան Թագաւորութեան 300-ամեայ մեծ յօբելեանը։

Ռուսաստանը աննմանապէս զարգացաւ, մեծացաւ, բարգաւաճեց և ասիական կազմակերպութիւն ունեցող մի պետութիւնից վերածվեց եւրոպական՝ բարեկարգված պետութեան Ռոմանօֆների Տան Թագակիր Ներկայացուցիչների իշխանութեան օրով։

Պետրոս I կայսրը, որ եղաւ Ռուսաստանի մեծ ռէֆօրմատօրը, որ յեղաշրջեց ռուսական կեանքի ասիական հիմունքը և մտցրեց Ռուսաստանը եւրոպական հզօր պետութիւնների շարքը, Եկատերինէ II կայսրուհին, որ երգվեց և փառաբանվեց բանաստեղծների, գիտնականների, փիլիսօփաների կողմից՝ իբրև պաշտպան գիտութեանց և գեղարուեստի, Նիկոլայ I, որ ազատեց Կովկասը և քրիստոնեայ ազգութիւնները պարսկական և թիւրքական լծից, Ալէքսանդր II կայսրը, որ դարձաւ միլիոնաւոր մարդկանց ազատարար՝ ջնջելով ճորտութիւնը և շնորհելով ժողովրդին արդար օրէնքներ, Նիկոլայ II այժմ բարեյաջող Թագաւորող Կայսրը, որ առաջինը Թագակիրներից հռչակեց պաշտօնապէս խաղաղասիրութեան սկզբունքը, մեծ զարկ տուեց միջազգային վէճերը խաղաղասիրական եղանակով լուծելու գաղափարին, որ առաջինը շնորհեց Ռուսաստանին քաղաքացիական ազատութիւններ, սահմանադրական [illegible] իր նշանաւոր պատմական մանիֆեստով,—դրանք ամենքը Ռոմանօֆների Դինաստիայի մի մի փառաւոր Ներկայացուցիչներն են, որոնց անունները, ինչպէս և այդ Դինաստիայի միւս Թագակիր Ներկայացուցիչների անունները սերտ կերպով կապված են Ռուսաստանի և նրա ռուս, ինչպէս և այլ ժողովուրդների պատմութեան հետ։

Մասնաւորապէս և առանձնապէս երկու ազգեր՝ հայերը և վրացիները՝ երախտագիտական մեծ պարտք ունեն հատուցանելու Ռոմանօֆների Տան Թագակիր Ներկայացուցիչներին՝ Ալէքսէյ Միխայլովիչ Ցարին, Մեծն Պետրոս կայսրին, Եկատերինէ II կայսրուհուն, Ալէքսանդր I, Նիկոլայ I, Ալէքսանդր II կայսրներին, որոնց ջանքերով Վրաստանը և Հայաստանի մի մեծ մասը, որոնք հեծում էին պարսկական և թիւրքական անագորոյն լծի տակ, ազատվեցին և հայ ու վրացի ժողովուրդները հնարաւորութիւն ստացան ապրել, զարգանալ ազատօրէն որոշ և հաստատ օրէնքների հովանոյն ներքոյ, բարգաւաճել տնտեսապէս, բարոյապէս և մտաւորապէս։

«Մշակի» մէջ այսօրվանից տպվող պատմական տեսութիւնը՝ Ռոմանօֆների Արքայական Տան և հայերի յարաբերութիւնների մասին՝ բազմաթիւ ապացոյցներ է հայթայթում, թէ այդ Տան Ցարերը որքան մեծ համակրութեամբ, հայրական խնամատարութեամբ և հոգածութեամբ են վերաբերվել դէպի հայ ժողովրդին, դէպի հայոց եկեղեցին և իրանց սրտին մօտ ընդունել նրանց կարիքները, ցաւերը, տանջանքները ու աշխատել ամոքել, թեթևացնել այդ ցաւերը և տառապանքները։

Ռոմանօֆների Տան վեհապանծ և մեծափառ Թագակիրները մինչև այն աստիճան առաջ գնացին, որ որոշեցին, թէ իրա Ռուսաստանի օգտի և թէ քրիստոնեայ-հայ ժողովրդի բարօրութեան համար ստեղծել հայկական անկախ իշխանութիւն ռուսական հզօր Արծուի հովանոյն ներքոյ, որպէս զի կարողանան մի պատուար և թումբ կանգնել իսլամի ուժեղացման առաջ։

Եւ եթէ քաղաքական աննպաստ պայմանները թոյլ չը տուին Մեծն Պետրոսին, Եկատերինէ II կայսրուհուն իրագործել այդ գաղափարը, բայց նրանց յաջորդները ազատեցին այնուամենայնիւ հայ ժողովրդի մեծամասնութիւնը պարսկական և թիւրքական լծից. Իսկ Ազատարար Ալէքսանդր II կայսրն եղաւ դարձեալ, որ ձեռք առաւ Թիւրքահայաստանի ժողովրդի ազատութեան գործը, ստեղծելով Սան-Ստեֆանօյի դաշնագրի 16-րդ յօդուածը։

Եւ նոյն իսկ այսօր նրա Օգոստափառ Թոռան՝ այժմ երջանկօրէն Թագաւորող Կայսր Նիկոլայ II-ից է սպասում Թիւրքահայ բազմաչարչար ժողովուրդը իր ազատագրութիւնը, Նիկոլայ II-ից, որ հովանաւորն է նաև քրիստոնէական ամենահին առաքելական եկեղեցիներից մէկի՝ հայոց եկեղեցու։

Բնական է, որ այսօր, ամբողջ հայ ազգը և հայոց եկեղեցին երախտագիտական խորին զգացումներով ողջունում են մեծ յօբելեանը և շնորհաւորում ու երկար կեանք մաղթում Ռոմանօֆների Տան և բովանդակ Ռուսաստանի արժանաւոր Ներկայացուցիչ և հզօր Կայսր Նիկոլայ II Ալէքսանդրովիչին և Նրա Թագաժառանգին։

Հ. Առաքելեան

300-ԱՄԵԱՅ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՅՈԲԵԼԵԱՆ

II

Մոսկվան արտաքին ու ներքին թշնամիներից ազատելուց յետոյ առաջին գործն եղաւ նոր արքայի ընտրութիւնը Մոսկվայի թագաւորութեան համար։

Այդ նպատակով հրաման առձակեց ժողովրդից ընտրեալներին գումարելու Զեմսկի Սօբօր՝ նոր արքայի ընտրութեան համար. Ռուս ժողովրդի բոլոր դասերից՝ բոյարներից, պաշտօնեաներից, վաճառականներից, կազակներից և գիւղացիներից եկան պատգամաւորութիւններ 1613 թ. յունվար ամսին Մոսկվա՝ Զեմսկի Սօբօր գումարելու և նոր արքայ ընտրելու համար։

Նախ քան Սօբօրի բացումը, պատգամաւորները երեք օր պաս պահեցին, մաղթանքներ կատարեցին, որպէսզի մաքրվեն մեղքերից և Աստուծոյ շնորհը հայցեն ընտրութեան աջողութեան համար։

Ապա տեղի ունեցան մասնակի խորհրդակցութիւններ։ Պարզվեց, որ բոլորը դէմ էին օտարազգի արքայի ընտրութեան, անպատճառ ցանկանում էին, որ ցարը ընտրվի բուն ռուսական տոհմից, սակայն չը գիտէին ում ընտրեն։

Պատգամաւորները բաժանվեցին խմբակների, մուտ ուժերը գիմեցին կաշառքների և այլ և այլ խոստումների՝ իրանց թեկնածուի համար ձայներ ստանալու նպատակով։

Այդ առիթ տուեց թշնամական հակառակութիւնների և ներքին կռիւների՝ պատգամաւորների միջև։

Մի քանի շաբաթվայ խորհրդակցական ժողովներից յետոյ վերջ ի վերջոյ բոլորը եկան համաձայնութեան՝ ընտրելու 16 ամեայ պատանի Միխայիլ Ֆէօդորովիչ Ռոմանովին։

Նախ քան վերջնական որոշում կայացնելը ամեն տեղ ուղարկվեցին հաւատարիմ անձինք տեղեկանալու համար ժողովրդի տրամադրութեան մասին, թէ ում է ցանկանում տեսնել Մոսկվայի գահի վրա իբրև արքայ։

Երբ Զեմսկի Սօբօրը, հաւաստիացաւ, որ գրեթէ համայն ռուս ժողովուրդը հաւանութիւն է տալիս Միխայիլ Ֆէօդորովիչի թեկնածութեան, նշանակեց վերջնական ընտրութիւնները։

Ընտրութիւնները տեղի ունեցան հանդիսաւոր կերպով 1613 թ. փետրվարի 21 ին, մեծ-պասի առաջին կիրակի օրը. Դուրսը ժողոված անհամար բազմութիւնը միաբերան գոռում էր՝ «Միխայիլ Ֆէօդորովիչին, Միխայիլ Ֆէօդորովիչին»։

Առանձնապէս՝ Ռոմանով իշխանական տոհմի պատանի ներկայացուցիչը սիրելի էր ժողովրդին այն պատճառով, որ Ռոմանօֆների տոհմը ազգականութիւն ունէր Ռուրիկովիչների Արքայական Տան հետ։ Միխայիլ Ֆէօդորովիչի պապը՝ Իօանն Ահեղի ամուսիններից մէկի՝ Անաստասիա Ռոմանովայի եղբայրը ամուսնացած էր Ելիզավետա Շույսկայայի վրա, որ սերված էր Ռուրիկովիչների տոհմից։

Միխայիլ Ֆէօդորովիչի հայրը հալածվեց Բորիս Գոդունովի կողմից. Նրան բաժանեցին ամուսնուց և ստիպմամբ տուին հոգևորական կոչում, և նոր վանականը՝ Ֆիլարէտ անունով՝ ուղարկեցին մենաստան։ Առաջին կեղծ Դիմիտրիի կարճատև թագաւորութեան ժամանակ նա ստացաւ միտրոպոլիտի աստիճանը։

Ցեղապայում ռուս պատգամաւորութեան գլուխ անցած, երբ Ֆիլարէտը ներկայացաւ լեհական Սիգիզմունդ Թագաւորին, որ պաշարել էր Սմոլենսկ քաղաքը, գերվեց և իբրև գերի մնում էր Վարշավայում այն պատճառով, որ նա բացարձակ պաշտպանում էր

եր հայրենիքի և եկեղեցու շահերը լենականաշ թագաւորի առաջ։

Երբ որդին ընտրվեց Մոսկվի արքայ, հայրը գերութեան մէջ էր Վարշավայում։

Պատանի Միխայիլ Ֆեօդորովիչը իր մօր՝ միանձնուհի Մարֆայի հետ ապրում էր Կօստրոմա քաղաքի մօտ գտնված տոհմական կալուածքի Իպատիէվսկի վանքում։

Ըստ աւանդութեան պատմում են, որ երբ լեհացիք լսում են, թէ Միխայիլ Ֆեօդորովիչին պէտք է ընտրեն, վճռում են մահացնել նրան։ Լեհական զինված մի խմբակ շրջում էր Իպատիէվսկի վանքի շրջակայքը և որոնում պատանի իշխանի բնակավայրը։ Մի գիւղացի՝ Իվան Սուսանին՝ զոհում է իրան արքային փրկելու համար։ Իվան Սուսանինը համաձայնում է առաջնորդել լեհերին դէպի նորընտիր արքայի բնակարանը, սակայն մոլորեցնում է նրանց, առաջնորդելով խիտ անտառների խորքերը։ Լեհերը, տեսնելով որ խաբված են, սպանում են Սուսանինին, որին ռուս ժողովուրդը արձան կանգնեցրեց Կօստրոմա քաղաքում մեզանից մօտ 30 տարի առաջ։

Ընտրութիւնից յետոյ Զէմսկի Սօբօրը տուաքեց պատգամաւորութիւն բարձրաստիճան հոգևորականներից և աշխարհական անձերից։

Պատգամաւորութիւնը եկեղեցական մեծ թափօրով և զանգահարութեամբ ներկայացաւ Իպատիէվսկի վանքում Միխայիլ Ֆեօդորովիչին։

Թէ պատանի նորընտիր արքան և թէ մայրը համաձայն չէին, որդին հրաժարվում էր, իսկ մայրը գտնում շատ ծանր և դժուար արքայական լուծը, ի նկատի առնելով պետութեան քայքայման հասած վիճակը։

Մայր և որդի զիջեցին, երբ պատգամաւորութիւնը սպառնաց Աստուծոյ ցա[illegible] ժողովրդի կամքի ու ընտրութեան դէ[illegible]նելուն համար։

Անմիջապէս [illegible]անձնվեց նորընտիր արքա[illegible] պատգամաւորը մատոյց արքային թագաւորական զաւազանը, կատարվեց մաղթանք արքայի առողջութեան համար։

Միխայիլ Ֆեօդորովիչը մօր հետ ժամանեց հանդիսաւորութեամբ Մոսկվա և թագադրվեց, իբրև առաջին արքան Ռոմանովների Տան։ Ա. Նազարէթեան

Ց. Գ.—Յօդուածիս առաջին մասում, որ լոյս տեսաւ «Մշակի» երէկվայ համարում (№ 39), այն պարբերութեան մէջ, որ սկսվում է «Արքայական տոհմ չը կար» խօսքերով, սպրդել է մի սխալ։ Նոյն պարբերութեան երկրորդ տողի սկզբում բօսնակ բառը պէտք լինի բօեար։

ՌՈՄԱՆՕՎՆԵՐԻ ՏԱՆ 300-ԱՄԵԱՑ ՅՕԲԵԼԵԱՆԸ

—

Պետերբուրգից մեզ հեռագրում են. «Մայրաքաղաքը շքեղապէս զարդարվել է։ Այստեղ հասան Կովկասի ներկայացուցիչները՝ մասնակցելու յօբելեանական տօնախմբութեանը»։

—

Այսօր ամբողջ Ռուսաստանում տօնվում է փառաւոր կերպով Ռոմանօվների Տան թագաւորութեան 300-ամեայ յօբելեանը։

—

Թիֆլիսի նահանգական բանտից ազատ արձակեցին 400 քրէական բանտարկեալների, որոնց վերաբերութեամբ հնարաւոր համարվեց տարածել Բարձրագոյն ամնիստիան յօբելեանի առիթով։

—

Այսօր Ներսիսեան և Մարիամեան-Յովնանեան դպրոցներում կը կատարվեն Ռոմանօվների յօբելեանին նուիրված հանդէսներ։ Ներսիսեան դպրոցում հանդէսը տեղի կունենայ ռուսերէնի դասատու Ստ. Բաբանիկեանի ղեկավարութեամբ։

—

Համաձայն Թիֆլիսի քաղաքային վարչութեան մշակած ծրագրի, այսօր, առ. ժ. $10^1/_2$-ին, դումայի դահլիճում կը կատարվի հանդիսաւոր մաղթանք։ Մաղթանքից յետոյ դումայի ձայնաւորները, քաղաքային դպրոցների աշակերտները և ծառայողները Երևանեան հրապարակի վրա կը հանդիպեն Սիօնից եկող եկեղեցական թափօրին։ Ժամը 5—8 կը լինի ժողովրդական զբօսանք Ալէքսանդրեան այգում (Զինուորական երաժշտախումբ, գուսան)։ Ժամը $7^1/_2$—11 երեկ. փունիկուլէրի վրա կը լինի հրախաղ։ Ցերեկվայ ժ. 2-ին ժողովրդական Տանը հասակաւորների համար կը լինեն ընթերցումներ մոգական պատկերներով։ Սինեմատօգրաֆ։ Ժամը 8-ին Ա. Ճալեան Ժող. տանը ներկայացում՝ ժողովրդի համար։ Ժամը $9^1/_2$-ին առ. Ժողովրդական Տանը դասախօսութիւն՝ աշակերտների համար։

Այսօր քաղաքի փողոցներում ժողովրդին ձրիաբար կը բաժանվեն օրվայ պատշաճ բրօշիւրներ։ Ամենուրեք տները զարդարված կը լինեն դրօշակներով, իսկ երեկոյեան հրավառութիւն։

—

Այսօր բացի ռուսներից և հայերից հոգեհանգիստ ու մաղթանք են կատարելու նաև տեղական հրէաները իրանց սինագօգում։

—

Պարսկաստանի ռուսական գաղութները տօնում են շքեղ կերպով Ռոմանօվների Տան յօբելեանը։

ՌՈՄԱՆՕՎՆԵՐԻ ՏԱՆ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ 300-ԱՄԵԱԿԸ

ՄԻԽԱՅԻԼ ՖԵՕԴՈՐՈՎԻՉ
Ռոմանովների Տան առաջին թագաւորը
(1613—1645)

ՊԵՏՐՈՍ ՄԵԾ
(1689—1725)

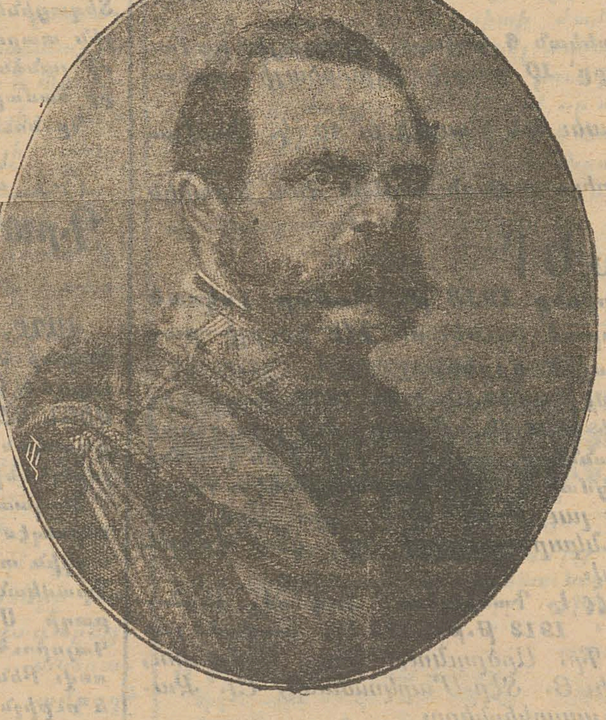

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ II ԱԶԱՏԱՐԱՐ ԿԱՅՍՐ
(1855—1881)

ԿԱՅՍՐ ՆԻԿՈԼԱՅ II ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՈՎԻՉ

Այսօր Արքունական թատրոնում կը ներկայացվի «Жизнь за Царя» օպերան։

—

Երէկ զինուորական տաճարում կատարվեց հանդիսաւոր հոգեհանգիստ հանգուցեալ Ռոմանովեան Կայսրների, Կայսրուհիների և Մեծ Իշխանների յիշատակին։ Ներկայ էին կոմսուհի Վորօնցօվա-Դաշկօվան, գեներալիտէտը, փոխարքայի խորհրդի անդամները, բոլոր զօրամասերի հրամանատարները և այլն։

—

Հանդիսաւոր հոգեհանգիստ կատարվեց նաև Վանքի աւագ եկեղեցում և մահմէդականների մզկիթում։

—

Այսօր Տէր-Ստեփանեանի հաշուապահական դասընթացքներում լինելու է ցերեկոյթ Ռոմանօվների յօբելեանի առիթով։ Տէր-Ստեփանեանը ի յիշատակ յօբելեանի դպրոցում հիմնել է մի թոշակաւորի տեղ։

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

(Սեփական հեռագիր)

Պետերբուրգ, 19 փետրվարի

Փորձնական գործի համագումարին մասնակցելու եկած կովկասեան մասնագէտները աւարտում են իրանց պարապմունքները։ Ալ. Քալանթար և Ս. Տիմօֆէեվը կարդացին զեկուցումներ։

Կայացաւ խորհրդակցութիւն մորեխի դէմ կռւելու, ինչպէս և 300 տեխնիկ-ինստրուկտօրներ և մորեխի դէմ կռւելու մասնագէտներ պատրաստելու մասին։

—

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

19 փետրվարի

Պետերբուրգ.—Բարձրագոյն հրովարտակով Խիվայի խանին շնորհվեց «Նորին բարձրութիւն» տիտղոսը։

Բարձրագոյն ներկայութեամբ Միխայլօվսկի մանէժի ծառատանում հանդէսով դրվեց ի Տէր հանգուցեալ Մեծ Իշխան Նիկոլայ Նիկոլայեվիչի մահարձանի հիմքը։

Ցերեկվայ ժամը $4^1/_2$-ին Թագաւոր Կայսրը և Թագուհի Կայսրուհի Ալէքսանդրա Ֆեօդորօվնան Գահաժառանգի և Օգոստափառ Դուստրների հետ միասին բարեհաճեցին տեղափոխվել Պետերբուրգի Ձմերային պալատը։ Ցարսկոյէ-Սէլոյից մեկնելուց առաջ Կայսրին և Կայսրուհուն ներկայացան Ցարսկոյէ-Սէլոյի, Պավլովսկի, Պետերհոֆի և Գատչինայի պատգամաւորութիւնները և մատուցին Նոցին Մեծութիւններին սրբապատկերներ։

—

Բեռլին. — Հեղինակաւոր աղբիւրից հաղորդում են, որ Ռումինիան ցանկանում է ռումին-բուլգարական վէճի լուծումը յանձնել դեսպանների խորհրդակցութեանը Պետերբուրգում Սազօնովի նախագահութեամբ։ Բուլգարիան, լուրերի համաձայն, նոյնպէս կողմնակից է դրան։

Սօֆիա.—Ազգային ժողովում քննվեց զօրքի կարիքների համար 500 միլիօն յատկացնելու հարցը։ Դեմօկրատների պարագլուխ Մալինօվը, խօսելով ռումին բուլգարական վէճի մասին, յայտնեց, թէ մեծ պետութիւնների միջնորդութիւնը պէտք է մերժվի. կառավարութիւնը չէր կարող առանց ազգային ժողովի համաձայնութեան ընդունել այդ միջնորդութիւնը, որ հետամուտ է տէրրիտօրիալ զիջումների, որոնց կառավարութիւնը չէ կարող համաձայնել առանց լիազօրվելու ժողովից։ Կուցօվալախների հարցի առիթով հռետօրը ասաց, որ ռումինաբնակ բուլգարներին պէտք է տրվեն միևնոյն իրաւունքները, որպիսիները Ռումինիան պահանջում է այն կուցօվալախների համար, որոնք անցնելու են Բուլգարիայի հպատակութեան ներքոյ։ Խօսելով դաշնակիցների փոխ-յարաբերութիւնների մասին, Մալինօվը մատնանշեց, որ դաշնակցութիւնը պահպանելու անհրաժեշտութիւնը գիտակցում են ամենքը, և յոյս յայտնեց, թէ Սերբիան լօյալ կերպով կիրագործէ սերբ-բուլգարական պայմանագրի պայմանները, իսկ Յունաստանը կը համաձայնէ աւելի համեստ պահանջների, որովհետև բուլգարները, որոնք կրում են անհամեմատ ծանր պայմաններ, միւս պաշտօնակիցներից աւելի քիչ կը ցաւին դաշնակցութիւնը խզելու մասին։ Երիտասարդ լիբէրալների պարագլուխ Տօնչէվը խնդրեց ժողովին յայտնել ռումին-բուլգարական վէճի առիթով Լօնդօնում կազմված արձանագրութիւնը։ Ֆինանսների մինիստր Տօդօրօվը համաձայնութիւն յայտնեց դրան և խնդրեց համբերութիւն ունենալ, որովհետև փայլուն կերպով սկսված գործը մօտենում է իր վախճանին։

—

Դէկլի.— Ռուսաց դեսպանը կառավարութիւնից պահանջեց ամենամանրամասն կերպով քննել Ցիցիկարի հիւպատոս Աֆանասիէվի կեանքի դէմ գործված մահափորձը և ամենախստագոյնս պատժել յանցաւորներին, նախազգուշացնելով որ այդ առիթով կայսերական կառավարութեան վճիռը կը յայտարարվի լրացուցիչ կերպով։

—

Տօկիօ.—Այրվեց մինչև վերջին թելը Նումադզու քաղաքը։ Կայսրուհու ձմերային բնակատեղում այրվեցին 3000 տուն։

—

Տօկիօ.—585 միլիօն ընդհանուր բիւջէից ծովային ու զինուորական մինիստրութիւններին յատկացված է 193 միլիօն ծախք։

—

Խունչան.— Զինուորական իշխանութիւնները երեան հանեցին դաւադրութիւն և տեղական զօրքի ապստամբութիւն։ Գլխաւոր դրդիչները հրացանի բռնվեցին։

—

Վաշինգտօն. — Եկաւ պրեզիդէնտ Վիլսօնը, որ սովորական հանդէսով ստանձնեց իր պարտականութիւնները ու տուեց սահմանված երդումը։ Ապա արտասանած իր ճառի մէջ Վիլսօնը ի միջի այլոց ընդգծեց դեմօկրատիական կուսակցութեան աջողութիւնը, որին անցան պրեզիդէնտի, փոխ-պրեզիդէնտի պաշտօնները և սենատում մի քանի տեղեր։ Ազգը օգտվեց դեմօկրատիական կուսակցութիւնից իբրև իր նպատակի զէնքից։

«Մեր պարտականութիւնն է,—ասաց Վիլսօնը,—ուղղել չարիքը, առանց վնասելու բարին»։ Պարզելով առաջիկայ գործունէութեան ծրագիրը, Վիլսօնը շեշտեց առևտրական տարիֆի վերաքննութեան, դրամական սիստեմի բարենորոգման, աշխատանքի ու կապիտալի յարաբերութիւնների վերամշակման, ջրային ճանապարհների բարելաւման վրա. կառավարութեան հիմնական հիմունք լինելու է արդարութիւնը. օրէնքի առաջին պայմանը—ստեղծել առողջ հասարակութիւն—հետևանք է արդարութեան պահանջների, որը լինելու է կառավարութեան լօզունգը. արդիւնաւոր աշխատանքի համար հարկաւոր է ոչ թէ կուսակցութիւնների ույժը, այլ ամբողջ մարդկութեան ույժը։ Վերջում Վիլսօնը օգնութեան հրաւիրեց բոլոր անհատներին, բոլոր հայրենասէրներին։

—

Պարիզ.—Արտաքին գործերի մինիստրը յայտնեց արտաքին գործերի մասնաժողովի մէջ, որ տեղի ունեցող բանակցութիւնները անյարմար են դարձնում նրա հանդէս գալը այդ առարկայի նկատմամբ։

—

Կալկաթա.—Ոստիկանութիւնը ոչընչացնում է քաղաքի հրապարակներում պատերին կպցված այն թռուցիկները, որոնցով բենգալացիք հրաւիրվում են տապալել անգլիական տիրապետութիւնը և կռիւ մղել անկախութեան համար։

ԲԱԼԿԱՆԵԱՆ ՏԱԳՆԱՊԸ

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՇՈՒՐՋԸ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

19 փետրվարի

Ֆիա.—«Միրը» գրում է. «Դաշնա-կերի պատասխանը կախված կը լինի ...ից, թէ արդեօք կը համաձայնէ ...քիան առանց բանակցութիւնների ...ւնել ընդհանուր ձևով դաշնակից-... տէրրիտօրիալ առաջարկութիւն-... և վճարել պատերազմական վար-...րութիւնը։ Մեծ պետութիւնները ...ող են միջամտել սոսկ մանրամաս-...թիւնները կանոնաւորելու համար։ ...գարիան վճռից առաջ համաձայ-...թիւն կը կապէ դաշնակիցների հետ։ ...տերազմական գործողութիւնները ...շարունակվեն։ Նրանց հետևանքը ...վանաբար կազդէ հաշտութեան ...ջական պայմանների վրա»։

—

...ակիւք.—Եկաւ գեներալ Պապրի-... իբրև բօլգարական պատգամաւոր ...րիական գլխաւոր բանակին կից։ ...ում են «Նէյէ-Փրէյէ-Պրեսէի» այն ...եկութիւնները, թէ Ալբանիա են ...ել Իփէկի միւթէսարրըֆը մի քա-...երիտասարդ թիւրքերի և Ջաւիդ-...այի հետ՝ ալբանների օգնութեամբ ...րերի դէմ պարտիզանական կռիւ-... կազմակերպելու նպատակով։ Սեր-...կան իշխանութիւնները համոզված ...որ ալբանական ապստամբութիւնը ...րձակ ծաւալ չի ստանայ բնաւ։ ...յօնի մօտերը գտնվում է Ջաւիդ-...այի զօրքերի մնացորդը, թւով մօտ ...0 մարդ, առանց թնդանօթների ու ...մի։ Կարգապահութիւնն ընկել է,

ամեն օր տեղի են ունենում զինւոր-ների փախստեան դէպքեր։

—

Աթէնք.—Արժանահաւատ աղբիւրնե-րից հաղորդում են, որ քրիստոնեա-ների դրութիւնը Զմիւռնիայի բան-տերում սոսկալի է. ամենահասարակ պատրւակներով մարդկանց բանտար-կում են դրամներ շորթելու և անհա-բեկելու նպատակով։ Բանտերի մէջ կատարվում են սարսափելի տեսարան-ներ։ Հիւպատոսների ուշադրութիւնից չը վրիպեց մի այդպիսի դէպք — 15 բանտարկեալ քրիստոնեաների յանձ-նեցին թիւրք աքսորականներին։

Յունական մի քանի ռազմանաւեր ձեռնարկեցին Սանտի-Կվարանտիի ռմ-բակոծութեան։ Թիւրքերը չը պատաս-խանելով կրակին դիմեցին փախուստի։ Յոյները գրաւեցին Սանտի-Կվարան-տին, ոչնչացնելով թիւրքական ար-տիլէրիան։ Երեկոյեան նաւերը վերա-դարձան Կորֆու։

Փիլիպպոպոլից հաղորդում են. «Մէ-ցովից եկած զօրքերը նեղեցին թիւր-քերին և առաջանում են դէպի Արախ-տօս գետ. փետրվարի 15-ին թիւրքա-կան 800 մարդուց բաղկացած մի զօ-րամաս հինգ թնդանօթներով յարձա-կում գործեց Սանինա—Փիլիադէսի գծի վրա գտնվող յոյների վրա։ Թիւրքերը ցրուցան եղան և հարկադրված են յետ նահանջել, թողնելով 100 սպան-վածի։ Հետևեալ օրը 500 թիւրք թըն-դանօթներով փորձեցին գրաւ[ել ...] կանի դիրքը, սակայն պարտվեցին»։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

...ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐ ԹՈՒՐՔԱՀԱՅԱՍՏԱՆԻՑ

—

Վան, 1 փետրվարի

...ալկանեան պատերազմի վերջաւումն և ...հեռագր. գործակալութեան ծանու-... Թիւրքական յաղթանակները նոր ոգևո-...ւն են պատճառել թիւրքական շըր-...երում, սկսել են նոր նուիրատուութիւն-... օգուտ պատերազմի. նուիրատուութեանը ...ակցում են նոյն իսկ թիւրք կանայք. ...ռեանները իրանց մի մի ամսաթոշա-...ադրամ զարդերը, իսկ տաճկերը հաւա-... շատ բուռն կերպով են սկսել։ Զուրկ ...վ անկախ աղբիւրներից, չենք իմա-... թէ թիւրքական կարծեցեալ աղբիւր-...ինչ աստիճան ստոյգ են։ ...կական հարցի յարուցմանը շատ վատ ... են նայում թիւրքերը ու մեզ հայե-...ամարում են խայիններ (անհաւատա-...որ թիւրք կառավարութեան մի ծանր ...ից օգտվել ենք ուզում, յարուցելով ...կան հարցը. երբ ժամանակը գայ, ... անշուշտ չեն մոռանայ հայերի այս ...նութիւնը և կը պատժեն այն կեր-...ինչպէս պատժում էր Համիդը։ ...կական Բարեգործ Ընդհ. Միութեան ...ձեռնութեամբ առաջիկայ կիրակի օ-

րը Նորաշէնի եկեղեցում կատարվելու է հոգեհանգիստ-ազգահանդէս հանգուցեալ քա-ղաքապետ Գափամաճեանի համար, որի մահվան թողած դատն տպաւորութիւնն ու կսկիծը դեռ շարունակում են ճնշել գի-տակից ազգայինների վրա, որոնք գնահա-տում էին նրա անձնանուէր ծառայութիւն-ները յօգուտ ազգին ու երկրին։

Ամսիս 6-ին Արճէշի Գօկըն անունով գիւղում, քիւրդ Րէսուլ աղայի որդի Ջէյ-նալը առևանգում է մի 13-ամեայ Սէվկիւլ անունով օրիորդի, որին 15 օր պահելուց յետոյ՝ կառավարութեան առեանը բերում և կրօնափոխ է անում՝ հակառակ հայոց ա-ռաջն. փոխանորդի բողոքի, որ նրա ան-չափահաս լինելն է առարկում. օրիորդը պաշտօնական արձանագրութիւն չունի կա-ռավարութեան տոմարներում, բայց կառա-վարութիւնը նրան չափահաս է ճանաչում։

Մարակ

ԿԻԼԻԿԵԱՆ ԽԱԲՐԻԿՆԵՐ

—

Հաճըն, 20 յունուար

1913-ը չարագուշակ տարի մը եղաւ։ Յունուար 10—17' յուսահատ շաբաթ մը բոլորեցինք. երկիւղալի և տագնապալի ժամեր ու օրեր անցուցինք։ Հաճըն հուրի ու սուրի մատնուած՝ յիմարա-կան շարժումը մը կիլիկեան քարտէսէն ալ պիտի ջնջուէր իսպառ, և 15,000 հայոր-դիներու յիշատակը մոխրակոյտով մը պի-տի յաւերժանար, պարզապէս ծանօթ աւա-զակաց ամենաեպերեկի արարքին հետևան-քով։

Նախորդով գրած եմ այդ անաղնիւ մար-դոց շահատակութիւնը, առաջնորդ հօր և հանրութեան հանդէպ բռնած ճնշողական և հրամայողական դիրքը և օր ցերեկով, հրա-ցանի զօրութեամբ և մահուան սպառնալի-քով կարեոր գումարներ պահանջելը, բռնի ուժով փափագած տուներնին անարգելի թէ ժամանց մը տրամադրուելին ու հոն գիշերել բռնադատելնին։ Ոչ չափ ունէին իրենց ըրածները, ոչ սահման. անձնական հաճոյքը և նախլին վրէժառական հաշուեյարդարու-թիւն մը հետապնդող այս մարդիկ, ժողո-վուրդին գթասրտութենէն չփացած, չարա-չար գործածեցին հանրային ներողամտու-թիւնը։ Ցաւ մը և փորձանք մը եղան իրենց ընտանեաց և պարագաներուն, ազգային իշ-խանութեան և կառավարութեան գլխուն, նախատինք մը Հաճընի և շատ մը անմեղ-ներու մահուան պատճառ։ Իրենց գէզօրէն ընթացքը, անհաճոյ ցոյցերն ու ըմբոստա-ցումները ամբողջ կուսակալութեան խլամ տարրը ջարդի ու թալանի կը մղէին։ Հա-ճընցին և շրջանակի սպանդուխտը թիւրք խուժանին սպառնալիքին տակ՝ Ադանայի երկրորդ ջարդի մը մղձաւանջովը կը հա-լէր ու մաշէր տարիէ մի ի վեր։ Վախը պատած էր ամեն սիրտ. այլանդակ տարաձայ-նութիւնք, մտացածին՝ ընդհանուր ապըս-տամբութեան շշուկներ կը լսուէին ամեն կողմ։ Վաճառականութիւնը դադրած էր, և տեղական ապրանքները օր ըստ օրէ [...] Ու-ժեր ու այրեր անօթի կը տուայ-տէին, խանութպաններ՝ անտեսական տագ-նապէն չտոկալով Ամերիկա կը գաղթէին, երիտասարդ ուժերը կը պակսէին, քաղաքը կը դատարկանար և կը փճանար։

Այսպէս՝ ներքին աւազակաց ցաւալի ա-բարքներն ու միջադէպերը, արտաքին յար-ձակմանց սպառնալիքներն ու կառավարու-թեան սաստկաց կասկածները անտանելի կա-ցութիւն մը ստեղծած էին։

Քաղաքապահ զօրքերու թիւը կը շատ-նար, կը բազմապատկուէր, քաղաքին ապա-հովութիւնը կասկածելի կը դառնար։ Ալ բաժակը լեցուած էր. աւազակաց բացած վէրքը հաճընցիին ոսկորին էր հասած. մանաւանդ վերջին դէպքերէն ասդին՝ ա-մենուն վրէժխնդրութիւնը հրաւիրած էին իրենց վրայ։ Քաղաքական սոյն փափուկ և կրիտիկական պահուն, երբ համայն հայու-թիւնը շրջահայեցութեան, համբերատա-րութեան և լրջամտութեան կը կարօտէր, այս մարդիկ, հակառակ կառավարութեան խոստումներուն, ազգ. իշխանութիւնն անոնց ներման ոգի ի բոին աշխատելուն, առանց խղճահարութեան ընդհարումներու առիթ տալով, քաղաքը երկպառակելով ամբողջ Կիլիկիան բոցակիզելու կը ջանային։

Համբերել անհնամեծ ոճրագործութիւնն էր. քանի՛ ժողովուրդը կը ցաւէր իրենց երիտասարդութեան, քանի՛ կը խղճահարէր և կը մեղքնար իրենց անմեղ զաւակուն-քը, իրենք այնքան կը չփանային և ինքնա-վստահ ծայրայեղութեանց կը դիմէին։ Գի-շերային այցելութիւնք անկարելի էին. հա-մարձակողը յարձակմանց և խոշտանգ-մանց կենթարկուէին։ Նեւթապէս և բարո-յապէս վտանգուած էր կեանքը։ Խանութ-պանք և վաճառականք յուսահատ ու ճա-րահատ՝ շուկային բանալիները կառավարու-թեան յանձնելով՝ մտադրած էին անխօս և լուռ ցոյցով իրենց ցաւալի կացութեան դարման և ապահովութիւն պահանջել։

Իրաց վիճակը իր մանրամասնութեամբ ծանօթ էր կառավարութեան, որ ներկայ քաղաքական տագնապները, երկրին յուզ-ւած վիճակը, խուժանին մոլեռանդական զգացումները նկատի ունենալով և նորա-նոր բարդութեանց և ներքին նոր խնդրոյ մը, ցաւի մը, ապստամբական շարժման մը կամ ջարդի և թալանի առիթ չտալու հա-մար՝ մինչ վերապահ, մինչ շրջահայեաց, տատամսոտ ու մտայոյզ, վարանոտ շար-ժումներէ անդին չէր անցներ, ինչ որ ան-գամ մը ևս կը զօրանդէր յուզեալները, մա-նաւանդ երբ՝ քանիցս յարձակում գործելով ոստիկան զինուորաց վրայ և ի փախուստ մատնելով զանոնք՝ գրաւեցին զէնքերը, ամե-նակարող զգացին ինքզինքնին. ասպարէզը իրենց էր. քանի որ կառավարութեան զի-նեալ և ատաւելագոյն թուով ոստիկանները երենցմէ սարսափահար կը փախչէին, ծ՝ կը յանդգնէր իրենց ընդդիմանալ, ալ ծ՝ կընար մերժել իրենց ուզածը և չհնազանդիլ ի-րենց հրամաններուն։ Ինքզինքնին իբրև ազգ. արժանապատուութեան նախանձախնդ-րիր, իբրև ազգ. անձնուրաց քաջեր ցոյց տալով՝ ամենուն վրայ իրաւունք ունենալ կը յաւակնէին. իբր թէ իրենցմով գոյութիւն ունէր ազգը և ազգային անհատք կամ մարմինք իրենց գոյութեան երախտապար-տականներ՝ պարտաւոր էին իրենց հպատա-[...] մտայոյզ տարաձայնութեամբ իրենց չուա-նը կը ներկէին։

Անցեալ տարուան յուլիսին, երբ ժողո-վուրդը ուծացաւ իրենցմէ, առ ի վրէժ-խնդրութիւն ապաստանելով Աստուածած-նայ մայր եկեղեցին՝ զայն յարակից աղջ-կանց վարժարանին և առաջնորդարանին հետ այրել սպառնացան։ Ժողովուրդին, ա-ռաջնորդին ու պաշտօնական անձանց խըն-դրանրին անդրդուելի, ազգ. դատարկ անուղէն Բարեգործականի արհեստագոր-ծութեան համար ղրկած 100 ոսկին կորզե-լով՝ Եգիպտոս գացին, ուր մնալով 25-ական ոսկիներն վերադարձան Հաճըն՝ կէտն կո-վը կէթիլու, անկէ ասկէ գումարներ շորթե-լով և գատարկապորտ յիմարներ գործիք ը-նելով՝ քաղաքին պատուհաս դառնալու։

Անկէ ասկէ գումարներ կը պահանջէին։ Վայ պալկա տուողին։ Տիգրան աղա Մանուե-կեանը մազապուր խեղդման ըլլալէ ազա-տած են բարեկամք, պարզապէս 2 ոսկւոյ տարբերութեան համար։ Աղաչանք, պաղա-տանք, խրատ, յորդոր աւելի ծայրայեղու-թեան կը մղէին։ Համբարձում աղայի ծա-նօթ մէջազգեան ալ քաջալերական մը եկաւ իրենց, երբ քաղաքը ամբողջ շաբաթ մը անիշխանութեան մատնուեցաւ։

Ամբերը օրէ-օր մեծամեծ համեմատու-թիւններ կառնէր. աւազակաց թիւը կը շատնար։ Հաւանականաբար մօտ ժամանակի մէջ պիտի կրկնապատկուէր կամ քառա-պատկուէր անոնց թիւը։ Մէկ խօսքով՝ ճըշ-մարիտ պատահած մը եղան Հաճընի գըլ-խուն, աղաս մը հայ ազգին։

Վերջապէս կառավարութիւնը ստիպուած էր իր սեփական միջոցներուն դիմել։ 600 կանոնաւոր զինուոր և 200 ոստիկան-զի-նուոր համախմբած էր քաղաքին մէջ՝ անա-խորժ պատահականութեանց առաջքը առ-նելու համար։ Փախստականաց ցոյցերը և ամենօրեայ յարձակումները՝ ոստիկան-զի-նուորաց վրայ՝ զայրացուցած էր կառա-վարութիւնը. կուսակալութենէն խիստ հրա-մաններ եկած էին տեղական իշխանու-թեանց, ի գին ամեն զոհողութեան, խընդ-րոյ առարկայ անձերը հետապնդելու, ձեռք անցնելու ողջ կամ մեռած, սպառնալով նոյն իսկ քաղաքը բնաջինջ ընելու, եթէ փախստականքը պաշտպանելու փորձեր ըլ-լային։

Հինգշաբթի օր (յունուար 17) ոստիկան-զօրքեր խմբովին Կէօսէկեան Համբար-ձումի տան առջևէն անցած ատեն՝ յիշեալը հայկուենցներով պատուհանէն հրացան կը պար-պէ, որուն կը փոխադարձուի։ Համբարձում վիզէն դնդակահար՝ վայրկենապէս կը սպան-նուի. անմիջապէս հրացանաձգութիւնք կը սկսին երկուստէք՝ Համբարձումի ընկեր-ներուն և զինուորաց մէջ։ Փախստականք կէս ժամ դիմադրելէ յետոյ Ազգ. Հայու-հեաց վարժարանը կապաստանին։ Քաղաքը կը սարսափահարի. խանութները կը գո-ցուին, փախչողք մազապուր տուններնին շունչ կառնեն. աշակերտք՝ խլացուցիչ լաց ու կոծի աղաղակներով կը թնդացնեն վար-ժարանը։ Մինչ հրացանաձգութիւնը կը շա-րունակուի, ամբողջ քաղաքը զինուորական պաշարման կենթարկուի. փողոցները կը բռնուին, երթևեկութիւնք խափան կը դառ-նին։ 909-ի ախոռը և քամինեցույէ տե-սարանները կը թարմանան, սրտեր կը դո-[...] պանդուխտ արիւնները։

Աւազակաց սպառնալիքները և զինուորաց անողոք ընթացքը կահաբեկեն ժողովուրդը, ամբողջ օրը, քանի կառավարութիւնը իր գործունէութեան շրջանակը ընդարձակելու նախապատրաստութիւններ կը տեսնէր։ Այս առաջին ընդհարման կիցնան ոստիկաննե-րէն մէկ սպաննեալ և 4 վիրաւոր։ Փըշերա-յին մթութենէն օգտուելով փախստականաց ազգականք, պարագայք, ծողը և զաւակունք կը յօդորեն, կը խրատեն փախչիլ, նոյնիսկ ոստիկանց զիւրութիւններ կընծայեն և ի-րենց 50 ոսկի կը տրուի։ Բայց ի զուր. ի-րենք անայլայլ՝ «5000 ալ տաք, առօգուտ. պիտի զարնենք, պիտի զարնուինք և ամ-բողջ քաղաքն ալ մեզ հետ պիտի այրենք». ասծ մեր հաստատ որոշումն» կըսեն և կը մնան պատնէշին վրայ։ Ամբողջ գիշերը գուլպայագործարանը *) գեթանելով և գուլպաներով պատնէշներ կը պատրաստեն, տունը թէթեւ մը քարիւղով կօծեն և կը սպասեն յարձակման դիմադրելու։

Ուրբաթ, 18 յունուար, քանիցս եղած անձնատուութեան առաջարկները անլսելի

*) Ապաստանած շէնքերնին, Թէքդեան էֆէնդիի ապարանքը, եօթն յարկանի վիթխարի, Հաճընի ամե-նէն խոշոր շէնքն էր. վերնայարկը յատկացուած էր Այլիւննամի գուլպայագործարանին, միջին յարկը Ազգ. Հայուհ. օրիորդաց վարժարանին, վարի յարկը գուրգի ընկերութեան և մնացեալը տանտիրոջ բնակու-թեան. հոն կը բնակէին և պանդուխտ վարժուհիք։

ԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

...ՆՈՎՆԵՐԻ ԱՐՔԱՅԱԿԱՆ ՏՈՒՆԸ ԵՒ ՀԱՅԵՐԸ

—

...ն օրերին, երբ ամբողջ Ռուսաստանը ...ւմ է Թագաւորող Դինաստիայի և ար-...կան Տան իշխանութեան 300-ամեակը, ...այդ 300-ամեայ Թագաւորութեան ...մնութիւնը արձանագրվում է հարիւ-...ը էջերի մէջ, երբ նորանոր ու-...սումնասիրութիւններ և մանրամասնու-...ներ են լոյս աշխարհ հանվում Ռոմա-...ների Թագաւորող Տան Թագակիրների ...ունէութեան և կեանքի մասին, շահե-...պէտք է լինի մի համառօտ պատմա-...ակնարկ ձգել այն շնորհների, արտօ-...թիւնների վրա՝ որ Ռօմանովեան Տան ...գակիրները պարգևել են հայերին, այն ...արերմունքի վրա՝ որ նրանք ունեցել ...դէպի հայ ժողովուրդը*)։

...յդ համառօտ ակնարկը ցոյց կը տայ, ... հայ ժողովրդի բաղդը, ճակատագիրը ...ըջին 300 տարիների ընթացքում սերտ ...րպով կապված է եղել Ռուսաստանից և ... մեծազօր վեհապետներից, Ռոմանովների Հարստութեան Թա-...ակիրներից, որոնց մէջ երկու վեհ դէմ-...եր՝ Մեծն Պետրոս և Եկատերինէ II հե-...ռամուտ էին նոյն իսկ ստեղծել ռուսական ...զօր Արծուի հովանոյն ներքոյ մի քրիս-...տոնէական-հայկական իշխանութիւն, իբրև ...պատուար ընդդէմ իսլամի, մի երրորդ վեհ ...դէմք՝ Ալէքսանդր II Ազատարար Կայսրը ...հռամուտ եղաւ ազատագրել թիւրքահայ ...տառապեալ ժողովուրդը և շնորհել նրան ...մարդկային իրաւունքներ, իսկ Նրա Օգոս-...տափառ Թոռն, այժմ երջանիկ Թագաւորող ...մեծազօր Կայսր Նիկօլայ II Նա է, որից ...ակնկալում ... փրկութիւնն է ակնկալում ...այդ բազմատանջ ժողովուրդը։

Եւ ահա, ինչպէս խորապէս համոզված է և հաւատում է հայ ազգը, շուտով տեղի ունենայ թիւրքահայ ժողովրդի ազատագ-րութիւնը, նա կը գայ ամբողջացնելու շրջանակը այն բարերարութիւնների, որ Ռո-մանովների Արքայական Տունը ամբողջ 300 տարի չէ դադարել ցոյց տալ հանդէպ հայ ժողովրդի և քրիստոնէական ամենահին ե-կեղեցիներից մէկի՝ հայոց եկեղեցու։

Եւ այսօր, երբ բովանդակ Ռուսաստանը, բոլոր լեզուները, ցեղերը և ազգերը՝ հա-մախմբված՝ տօնում են Արքայական Տան 300-ամեայ բարեբաղդ Թագաւորութեան մեծ յօբելեանը, հայ ժողովուրդը, նոյնպէս լցված երախտագիտութեան խոր զգացում-ներով, իր անկեղծ բարեմաղթութիւններն է վեր առաքում Մեծին Ռուսիոյ բարգա-ւաճման և նրա Թագակիր հզօր Ներկայա-ցուցչի երջանկութեան համար։

—

Հայերի մշտական յարաբերութիւնները Ռու-սաստանի և ռուս ժողովրդի հետ՝ սկսվում են դեռ XI դարից։ Այսպէս, օրինակ, յայտնի է, որ դեռ «1062 թ. Ռուսաց Մեծ Իշխանը հրաւիրեց հրովարտակով իր մօտ Նաուշի հայերին՝ օգնելու իրան լեհերի դէմ, և հա-յերը, հետևելով այդ կոչին, եկան Կիէվ և այդտեղ ձեռք բերին իրաւունք կառուցա-նել մի քարաշէն եկեղեցի»։ Այդ եկեղեցին XVI դարում, ինչպէս յիշում է լեհ գրող Ստեփան Ռօտկին, աւերակ էր։

Ապա մենք տեսնում ենք, որ Վլադիմիր Մոնոմախ (1113 թ. մինչև 1125 թ.) մեծ իշխանի ժամանակ Կիէվում և այլ տեղե-րում գտնվում էին հայ հմուտ բժիշկներ, որոնք վայելում էին ռուս իշխանների վստահութիւնը։ Կան տեղեկութիւններ, ո-րոնց հիման վրա կարելի է ենթադրել, որ հայերը յարաբերութիւն սկսել են Ռուսաս-տանի հետ նոյնիսկ IX դարից ի վեր, որ նրանք մուտք են գործել Ռուսաստան, երբ սա քրիստոնէութիւն ընդունեց, յոյ-ների հետ, իբրև նկարիչներ, արհեստաւոր-ներ և հոգևորականներ։ Հայ հոգևորական-ների մասնակցութիւնը 1157 թ. եկեղե-ցական ժողովների մէջ, որոնք գումարվել էին ուղղափառութիւնը՝ աղանդաւորների և հերձուածողների դէմ պաշտպանելու հա-մար, պատմական փաստ է։

Մի քանի այլ փաստեր հաստատում են, որ հայերը փոխանակութեան առևտուր են ունեցել Ռուսաստանի հիւսիսում։ Այսպէս օրինակ Վօլգայի բօլգարների հին մայրա-քաղաքի աւերակների մէջ՝ Կազանի մօտ՝ գտնվել են դամբարաններ հայկական արձա-նագրութիւններով IX—XII դարերի, ինչպէս հաղորդում է Կարամզին պատմագիրը։ Իսկ Գալիցիայում և Վօլինում հայերը XII և XIV դարերում ոչ միայն առևտուր էին ա-նում, այլ և Լէվ Դանիլօվիչ իշխանի օրով հաստատ բնակութիւն ունէին զանազան քաղաքներում, մանաւանդ Լէմբերկում։ Այդտեղից, ի հարկէ, նրանք մշտապէս ա-ռևտրական և այլ յարաբերութիւններ ու-նէին Ռուսաստանի հետ։

Սակայն միայն առևտրական շահերը չէին, որ գրաւում էին հայերին դէպի Ռուսաստան։ Ուրիշ պատճառներ ևս դրդում էին նրանց գալ այդ երկիրը։ Ցայտնի բռնակալ Մա-մայը երբ արշաւեց մեծ իշխան Դիմիտրի Դոնսկոյի վրա, թաթարների, չերքէզների հետ միասին իր զօրքի մէջ ունէր նաև հա-յեր։ Թաթարները, նուաճելով Հայաստանը 1263 թ., փոխադրեցին շատ բնակիչներ այժմեան Աստրախանի և Կազանի նահանգ-ները. յետագայում, սրանցից մի մասը գաղթեց Տաւրիդ և բնակվեց Կաֆայում, Հին-Ղրիմում և Սուդակի մօտ։

Ամփոփելով տեղեկութիւնները պէտք է ասել, որ հայերի յարաբերութիւնները՝ կրօնական, առևտրական՝ սկսվել են IX դա-րից։ Սակայն այդ յարաբերութիւնները, գլխաւորապէս առևտրական հողի վրա, սկսում են լայն ծաւալ ստանալ XVI դարից, երբ մենք տեսնում ենք հայ վաճառական-ներ և առևտրական տներ Աստրախանում, Կազանում, Նիժնի Նովգորոդում և Մոսկ-վայում։ Այս վերջին քաղաքում հայերը, մեծ-իշխանների և ցարերի թոյլտուութեամբ, առանձին հայկական իջեան (Армянскій дворъ) ունէին Սպիտակ քաղաքամասում։

XVII դարի սկզբից հայերի յարաբերու-թիւնները աւելի մեծ զարգացումն են ըս-տանում, երբ 1626 թ. Պարսկաստանի հայ վաճառականները սկսեցին ռուսաց կառա-վարութեան պաշտպանութեան ներքոյ ապ-րանք բերել Ռուսաստան, իսկ երբ 1659 թ. մի առանձին դեսպանութիւն և պատգամա-ւորութիւն եկաւ Պարսկաստանի հայերից Մոսկվա, Խօջա Զաքար Սահրադեանի ղե-կավարութեամբ, այդ յարաբերութիւնները կանոնաւոր հողի վրա դրվեցին։

«Պօսօլսկի պրիկազ» կոչված պաշտօնա-րանի գործերից երևում է, որ 1659 թ. Սպահանի Հայոց Առևտրական Ընկերու-թեան կողմից մի պատգամաւորութիւն ե-կաւ Աստրախան, որի անդամներն էին Խօ-ջա Զաքարիա Սահրադեան և 9 այլ հայեր։ Սրանք 1660 թ. մարտի 27-ին Մոսկվա հասան և ապրիլի 12-ին ներկայանալով Ռո-մանովների Տան երկրորդ ցար Ալէքսէյ Միխայլովիչին՝ մատուցին իբրև նուէր պղնձի վրա քանդակագործված Վերջին Ըն-թրեաց Խորհուրդը, լատիներէն արձանա-գրութեամբ մի գահ, ոսկեհուռ, ընդելուզ-ված ալմաստներով, յակինթներով, մարգա-րիտներով և փիրուզներով. ապա մի ա-դամանդեայ մատանի և ուրիշ թանգագին քարեր ու անուշահոտ իւղեր. այս ամենը գնահատվեց 24,443 րուբլի։ Ալէքսէյ Մի-խայլովիչը շնորհեց Խօջա Սահրադին 4000 րուբլի արծաթ և 19,500 ր. պղինձ փող և թոյլ տուեց գնել Սիբիրի պրիկազից 18,000 րուբ. սամոյր։

Ահա այդ գահն է, որ իբրև թանգագին և հազուագիւտ՝ ռուսաց Ցարերը գործ էին ածում իրանց թագադրութեան, մեծ տօնե-րի և թափօրների, ինչպէս և դեսպաններ ընդունելու ժամանակ. իսկ այսօր թագա-դրութեան ժամանակ Ցարերը բազմում են նրա վրա Ուսպէնսկի տաճարում և Գրանի-տեան պալատում։

Նոր-Ջուղայի Հայկական Առևտրական մի Ընկերութիւն, որ առևտրական մեծ յարա-բերութիւններ ունէր Արևելքի և Արևմուտ-քի հետ, 1666 թ. ուղարկեց Մոսկվա Ալէք-սէյ Միխայլովիչ ցարի մօտ իր գործակա-տարներին, խնդրելու կնքել առևտրական դաշնագիր և տալու զանազան արտօնու-թիւններ։ Ցարի հրամանով այդ դաշնագիրը կնքվեց 1667 թ. մայիսի 31-ին և ապա լրացվեց 1673 թ. փետրվարի 7-ին։ Այդ ժամանակից սկսած Պարսկաստանի հայերը մշտական առևտուր են սկսում Ռուսաստա-նի հետ։ Դրանից յետոյ ես Ալէքսէյ Մի-խայլովիչ ցարը զանազան հրովարտակներ տուեց Նոր-Ջուղայեցիներին և անգլիացի Թօմաս Բրէյնին, որին նրանք ընտրել էին իբրև ներկայացուցիչ, ճանաչեց իբրև Հայկական Ընկերութեան գործակալ։ Ցարը Մոսկվայում բնակող և եկւոր հայերին յա-ճախ ընդունում էր իր պալատում, շնոր-հում էր ունկնդրութիւն և զանազան պար-գևներ էր տալիս։ Հայերն ևս այն աստի-ճան սիրում էին ռուսներին և կապվել էին նրանց հետ եղբայրական զգացմունք-րով, որ 1666 թ. 40 հոգի, Ստեփան Մով-սէսեանի առաջնորդութեամբ, խնդիրք տուե-ցին ցարին՝ թոյլ տալ յաճախել ռուսաց եկեղեցիները և խոստովանվել ու հաղորդվել ռուսաց քահանաների մօտ։

Բացի դրանից՝ հայերը կատարում էին ռուսաց արքունիքի մօտ պարսից շահերի դեսպանութեան պաշտօնը։ 1672 թ. Գրիգոր Կուսիկեանը եկաւ իբրև դեսպան պարսից Սուլէյման շահի, բերելով իր հետ նաև Էջ-միածնի կաթողիկոսի մի կոնդակը, որով խնդրվում էր ցարից պաշտպանութիւն ցոյց տալ հայ վաճառականներին։ 1676 թ. հայերին թոյլատրվեց իրանց ապրանք-ներն ուղարկել Արխանգելսկ, այդտեղից և արտասահման, իսկ 1686 թ. ցարը թոյլ տուեց հայերին առևտուր անել Շվեդիայի հետ Նովգորոդի միջոցով, մի առևտուր, որ բաւական լայն ծաւալ ստացաւ։ Ապա 1708 թւին հայերին թոյլատրվեց ուղար-

*) Տեղեկութիւնները քաղում ենք «Собраніе Актовъ», Москва. 1838 թ. գրքից և Կ. Եզեանի յայտնի գրքից։

կը միայն դարձեալ. և ահա, կէս օրէն յետոյ, տունը հարիւրաւոր զինուորներէ կը պաշարուի։ Կէս ժամուայ դիմադրութենէ վերջ՝ ապստամբները անգթօրէն կը հրդեհեն տունը։ Մինչ մէկ կողմէ լափլիզող բոցեր կը բարձրանան, միւս կողմէն կը շարունակուի հրացանաձգութիւնը։ Տան երեք յարկը այրելէ վերջ՝ փախստականք դուրս խուժեցին խերակորոյս և սուինահար ինկան կրակէն քանի մը քայլ անդին. բարեբաղդաբար հրդեհը չտարածուեցաւ, աստուածային հրաշքով, և քաղաքը ազատեցաւ ու այդ ստորին վատ արարածք իրենց մահուամբ քաւեցին իրենց ոճրագործութիւնը։

Նիւթական վնասը 6300 ոսկի կը հաշուըուի.

Գուլպայագործարան	2000
Ազգ. Հայուհեաց վարժարան	500
Վարժուհիներու գոյքերը	250
Գորգագործարան	500
Թէրզեանց կրուսաը	2750
Շէնք	500
	Լ. Օ. 6500

Այսօր՝ 400 այրի գործաւորուհիք և 600 աշակերտուհի անգործ և անդպրոց մնացած են։

Պանդուխտ վարժուհիք և Թէրզեանք, բոլորովին մերկ, հազիւ ազատած են։

Իրենց աբարքով դատապարտելի այդ հրէշ-արարածոց անունը ազգը միշտ անէծքով պիտի յիշէ։

Բարեբաղդաբար հարիւրաւոր անմեղներու փճացման պատճառ և ամբողջ քաղաքի մը հիմնայատակ կործանման և 15,000 անմեղներու բնաջնջման փափաքող այս եպերելի, դժոխքէ արտաքսեալները չհասան իրենց նպատակին, և բաղդադմամբ հաւանական հաշիւներու՝ նուազագոյն վնասով ազատեցաւ Հաջըն։

Ներկայ միջադէպին մէջ թէև կառավարութիւնը շրջահայեացութեամբ կատարեց իր պարտականութիւնը, հայ ժողովուրդն [illegible] տուաւ, թէ որքան գիտակից է իրադարձութեանց և նախանձախնդիր երկրին խաղաղացման, որով անգամ մըն ալ ապացուցեցաւ կոյր վարիչներու, թէ հայք միշտ հաւատարիմ կառավարութեան՝ երբէք կանխակալ մտածմանց չեն տարուած և նպատակ չունին բնաւ տէրութեան գործը դժուարացնել։

Ցոյս ունինք, թէ, ասկէ վերջ, մանաւանդ եթէ պատերազմն ալ վերջանայ, Հաջըն իր խաղաղ զարգացման և բարգաւաճման շաւղին մէջ մտնէ, արժանանալով միշտ, յետայսու, կառավարական վստահութեան։

Լ—Ժ.

ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՎՏԱՆԳԸ

Այդ վերնագրի տակ Բեռլինի «Deutsche Tages Zeitung» լրագիրը իր այս տարուայ № 60-ում գրում է. «Հայաստանը Թիւրքիայի Մակեդոնիան է։ Սրա նմաննա էլ Բարձրագոյն Դրան համար անդադար հոգսի մի աղբիւր էր, մի փուշ պետական մարմնի մէջ՝ որ Թիւրքիան մտածում էր բժշկել նեսգժոտ քաղաքականութեան միջոցով, և միևնոյն ժամանակ միջազգային քաղաքականութեան ընդհարման մի միջավայր, որը առիթ էր տալիս մեծ պետութիւններին թէ՛ օսմանեան կառավարութեան դէմ միշտ ոտնձգ լինելու և թէ իրար դէմ հակառակ նախանձաւորութեամբ գրգռուելու։ 1877 թուականի ռուս-թիւրքական պատերազմի ժամանակ Ցարի կովկասեան զօրաբանակները առաջնորդութեամբ Լորիս-Մելիքովի, Լազարևի և Ղուկասովի, որոնք իրանք էլ հայեր էին, արշաւեցին մտան Էրզրումի և Վանի վիլայէթները, յուսալով միացնել երկիրը երկգլխեան արծիւի պետութեանը։ Յաղթութիւնը վերահաստատելուց յետոյ՝ Բեռլինի դաշնագիրը յաջորդ տարում սահմանեց (61-րդ յօդուածով) Հայաստանի համար միևնոյն բարեփոխութիւնները, ինչ որ Մակեդոնիայի համար, որոնք սակայն մնացին և՛ այնտեղ և՛ այստեղ հաւասարապէս անկատար։ Ռուսական յարձակումի և դաշնագրող պետութիւնների նուաստացնող պահանջումների պատճառով Աբդուլ-Համիդի կրկնապատիկ զայրացած տեղութեան բոլոր մրուրը թափվեց հայ ռայաների գլխին, որոնք աշխարհածանօթ խժդժական կոտորածներով տասնորդվեցին։ Հալածվածները, նման առնաուտներին, որոնք 1877 թւին «Կոնգրես» կոչված՝ ալբանական ժողովրդական միութիւնը ստեղծեցին, 1890-ին հիմնեցին ազգային միութիւնը՝ Դաշնակցութիւնը»։

Ապա յօդուածագիրը (Dr. Prhr. von Mackay) յիշատակում է սուլթան Մահմուդ Բ.-ի հայերին շնորհած արտօնութիւնները, որոնցով նրանց տրված էր սեփական իրաւարարութիւն, դատարաններ ունենալ, մինչև իսկ տեղական ինքնավար մարմիններ հոգևոր և աշխարհական ժողովներով ընտրված, մի կենտրոնական ներկայացուցչական կամ երեսփոխանական ժողով. և այդ բոլորի կանոնական գործողութիւնը Կ. Պոլսի պատրիարքի և Էջմիածնի կաթողիկոսի պատասխանատուութեան տակ։ Սակայն հային արգելված էին ինչ-ինչ մարդկային ապետական արժանապատուութեան վայել արտօնութիւններ և մանաւանդ զէնք կրելը։ Այդպէս, ասում է նա, «[illegible] անզէն [illegible] քիւրդական ցեղական հորդաներին, որոնք նրանց բնակավայրերի մերթ այս մասի և մերթ այն մասի վրա էին ընկնում և կողոպտում։ Դաշնակցութեան ծրագիրը ամեն բանից առաջ երկրային այդ աղէտի դէմ առնելու և պաշտպանվելու համար էր մտածված»։

Հետևում է աւելի հանգամանօրէն նկարագիրը Դաշնակցութեան սկզբնական նըպատակի, ապա նրա խոտորումների, իթթիհատական կուսակցութեան հետ կապ հաստատելու, սրանից խաբված և դաւաճանված լինելու (երեսփոխանական ընտրութիւններն և Ադանայի հարուածը), և այլն և այլն, և հուսկ սթափման և Անհրաների կողմը հակվելու։

Հեղինակի ասելով, թող որ հայը հասարակօրէն թիւրք միւսլիմից ատված էր որպէս խստասիրտ փոխատու և առանց փոքր ինչ խղճի խայթի հարստահարող շահասէր, այժմ էլ այդ թշնամին աւելի ևս զանազանում էր նրան քրիստոնեայ Արևմուտքի կործանարար կուսակցերին սիրապաշտական աչք ու ունկ անելով. բան՝ որի հետ ինքը հաշտվել կարող չէ իր իսլամական աշխարհահայեցութեամբ, ինչպէս կրակը ջրի հետ։ Հէնց այդ իրան հիմք առած՝ Համիդն էլ իրան իրաւունք էր տուել իր ենչումներն և բնաջինջ անելու քաղաքականութիւնը գործ դնել։

«Այդ իր արծաթասէր բնաւորութեան և հակառակասէր խառնուածքի հանգամանքով տակաւ համակրութիւն շարժող և սակայն դարձեալ կարեկցութեան արժանի ժողովրդին վիճակված է եղել աւեր-կործանումը, որ երկրի վրա մերթ արաբական, մերթ սելջուկական, մերթ Թաթար-թաթարական արշաւանքներից ակիզբն առած՝ և այսօր իր գագաթնակէտին է հասած։ Զօրքին սնունդ տալու՝ և էլ բնակչութեան ապահարկութիւնն անելու համար՝ հայ գիւղացիների համարեա բոլոր անասունները դուրս են պահանջված նրանց գոմերից, և ինչ որ յետ է թողել կանոնաւոր զօրականը, այն էլ Համիդիէն և քիւրդ աւազակներն են գողացել։ Պատերազմական հարկը պահանջվում է անխնայ խստութեամբ։ Օսմանեան զօրամբերի մէջ զինուորագրված հայերը միւս քրիստոնեաների պէս իրանք էլ աչքի են ընկել իրանց անհոգ ծառայութեամբ, անհնազանդութեամբ, վատութեամբ, եթէ չասենք բացարձակ դաւաճանութեամբ, ու յետ մնացածները քաշւում են օսմանցիների զարկութեան մրուրը։ Քահանայ, ուսուցիչ, քաղաքականօրէն անվստահելի կասկածված, դրանք են դառնում նշաւակ տեղացող շանթերին և ամբոխական ջարդերին, ամեն կերպ հալածանքի ու հետամտութեան։ Ի մի բան, երկիրը յուզվում է և դարձեալ դողում է տենդի վտանգալից տագնապի մէջ։ Բուլղար, սերբ, յոյն յաղթական պետութիւնները, ազատագրված Ալբանիան բնականապէս զարթեցնում են յոյսը հայ շրջականերում, թէ հասած է ժամը լուծը թօթափելու ժամանակը, մինչ միւս կողմից մոլեռանդ մուֆթիները, խուլ շէյխ-ուլ-իսլամի ազդարարութիւններին ու պատուիրաններին՝ խաղաղ մնալու, տակնվեր են անում երկիրը և մուսուլման բնակչութիւնը դէպի չհաղ ծայնարձակ լինելու շարժումն են մղում։ Թիւրքը և քիւրդը վազում [illegible] կով նկատելու, և անպատիժ դուրս մզելու նրանից այն՝ ինչ մարդ ինքը չունի կամ աշխատանքով ստանալու բարմունքը չունի։ Մարդ մտահոգ հարց է տալիս ինքն իրան, թէ ինչ է լինելու՝ երբ այդպիսի վատթար աւանդութիւնների յարված անատոլիական և սիւրիական գնդերը, անօթի, ծայրը զինված ու բալկանեան զօրամբերից իրանց կրած ամօթալից պարտութիւններից և հայերի հաւատադրժութիւնից կրկնապատիկ զայրացած՝ բարկութեան կրքով լի դառնան-մտնեն նրանց երկիրը և նորից ձեռք զարկեն իրանց պարապմունքին։

«Թիւրք կառավարութեան համար անկասկած կենսական հարց է, որ աշխղենէ այդ պայթելու սպառնացող վտանգաւոր ճգնաժամին անց կացնել. կը կարողանա՞յ, դա խնդիր է։ Հայ յեղափոխութեան մի հրդեհ ներկայ պայմանների մէջ կարող կը լինի գլուբութեամբ արծարծվել Ասիական Թիւրքիայում և իրանով օսմանեան պետութիւնը անմիջապէս նրա գոյութեան այն վտանգի առաջ գլխաւորապէս դնել, որի վրա պետութիւնների միաբան յայտագիրը այնպէս լուրջ ու խիստ կերպով մատնանիշ եղաւ։ Ռուսաստանը պատերազմի պատրաստ իր կովկասեան երեք զօրաբանակներով Բաթում - Երեւանեան գծի վրա կեցած է՝ իր սահմանների «հայկական բոլորումը» գլուխ բերելու համար։

Ֆրանսիան ազմկում է օգը իր «Նուիրական պարտաւորութեան» և իր «Սիւրիայում և Լիբանանում գոյութիւն ունեցող անհերքելի շահերի» [illegible] փող փչելով, հիմք բռնած պատական մի կոնդակով և Բեռլինի դաշնագրով ճանաչված իր խնամակալութիւնը արևելեան քրիստոնեաների վրա, և եթէ «Temps» լրագրին հաւատալինք, միաբան հաւանութեամբ իր ձեռք բերած իրաւունքը և ձեռնհաս լինելը նրանց պաշտպանութեան համար։ Լոնդոնի մամուլում՝ ինչ խօսք՝ այլ բան է կարդում մարդ. «արտաքին պաշտօնէութիւնն» իր արեւմտեան Ասիայի քաղաքականութեան յաղթէին խաղաթղթերն ունի ամուր ձեռքով և անկասկած չի ուզի, որ մի սահմանալի գծի վրա իրան պինդ բռնեն ըստ հաճոյս Պարիզի և Պետերբուրգի խաղընկերները։ Իսկ Գերմանիան... Պարզ է, որ լուծելի այդ խնդրի մէջտեղ գալովը, նախ մեր տեղն ու դիրքը, Միջագետք Արևելքի տագնապաժամի նկատմամբ, վախճանապէս վճռող դա[illegible] տավարութեան սատրիճանների վրա պիտ[ի] առաջ մղվի։ Հէնց այնու, ինչու ո[ր] Բաղդադի երկաթուղիական ձեռնարկութիւնը, որի գծերը Հայաստանը, սրա [illegible] ընտեան և հարաւային սահմանները վրա, քերելու են, իր աջողութիւնը այ[illegible] հեռաւոր երկրում անդորրութիւնից և իրա[illegible]ւունքի ապահովութիւնից է սպասում։ Բալկանեան կատաստրոֆի շնորհիւ այժմ նորից հրապարակ դրված արևելեան պրոբլէմի իր ամբողջ ծաւալի մէջ և նրա հե[illegible] յաջորդաբար աղերս ունեցող խնդիրների [illegible] Թնջուկների լուծումը դեռ շատ ամիսներ, եթէ ոչ տարիներ, առևս կը պահէ Եւրոպան, և Հայաստանը այդ պրոբլէմի ուշադրաւ ամենափափուկ տեղն է լինելու, որ այդ աշխարհագրող և ճապաղ դրամայ[illegible] երկրորդ ասիական արարուածը ուժգնապէս դէպի իր լուծումը պիտի դիմեցնէ»։

ՀՈՂԱՅԻՆ ԱՄԲՈՂՋՈՒԹԻՒՆ ԵՒ STATUS QUO

Պուանկարէի վերջին ճառին մէջ ժամանաւոր շահեկանութեամբ մը կըսուէր թէ «Ֆրանսա, Անգլիոյ հետ համաձայն, վճռած է յարգել տալու Փոքր Ասիոյ մէջ՝ օսմ. կառավարութեան հողային ամբողջութիւնը»։

Ապահովաբար այս պահուս գոյութիւն ունեցող դիւանագիտական կարևոր ձեռնարկներ, որոնց մութի մէջ կը ծրագրուին, պարտաւորիչ պէտք է ըրած ըլլան Ֆրանսայի պետական մարդուն այս վճռական խօսքերը արտասանելու։ Բայց Պուանկարէ, իբրև բանբեր երրեակ համաձայնութեան, չկրցաւ [illegible] մը նկատուած է ամեն անգամ՝ որ Թիւրքիոյ մասին խօսած պահուն «հողային ամբողջութեան» և «status quo»-ի պահպանումի դրական հաւաստումները նետած է մէջտեղ։ Մինչդեռ Պուանկարէն էր, որ իր մինիստրական աթոռէն և ակադեմական ոճով մը յայտարարեց ասկէ առաջ՝ Բալկաններու մէջ «հողային ամբողջութեան» պահպանումի սկզբունքը, և հիմա կը տեսնենք, թէ այդ հաւաստումը ի՛նչ արդիւնքի յանգեցաւ։ Այս անգամ սակայն, Պուանկարէի հաւաստումէն դուրս կը մնայ իր մեծ զինակիցը՝ Ռուսիան, բան մը, որ շատ ջուր կը վերցնէ հաւաստումին իրական արժէքին վրայ կարենալ հիմնուելու համար։

Պատմութիւնը իր ճակատագրականութիւնը ունի, և անցեալին աւանդութիւններն են, որ ուղղութիւն տալով ներկային ու ապագային շաւիղներուն՝ այդ պատմական ճակատագրականութիւնը կը շինեն։

Բառերը ու նոյն իսկ պաշտօնական հաւաստումները չեն կրնար խուսափիլ այդ ճակատագրականութենէն և սահպուած են վահանելու ինքզինքնին իմաստի խոտորումներով։ Ասկէ ծագում առած է դիւանագիտական քերականութեան և բառարանի հակոտնէութիւնը՝ ժողովրդական ըմբռնումի մէջ։

Երբ խնդիրը Թիւրքիոյ շուրջ կը դառնայ, դիւանագիտական բառարանի մէջ ամենէն իմաստակորոյս բառերը կըլլան «հողային ամբողջութեան» և «status quo»-ի պահպանութեան բացատրութիւնները։ Եւ Արևելքի պատմութիւնն է, որ այս հաւաստումը կուտայ մեզի իր ցուցադրած անժխտելի իրողութիւններով։

1856-ին Պարիզ գումարուած վեհաժողովը վճռեց «ազնիւ և փոխադարձ ապահովութիւններով երաշխաւորել օսմ. կառավարութեան անկախութիւնն ու ամբողջութիւնը»։ Այդ երաշխաւորութիւնը արդէն կորուսած էր իր նշանակութիւնը Ռումանիոյ և Սերբիոյ անկախութեամբ, երբ 1878-ին Բեռլինի մէջ միևնոյն հաւաստումը նուիրագործուեցաւ։ Եւ մենք գիտենք, թէ հակառակ այդ status quo-ի պահպանումին կրկնակ և հանդիսաւոր հաւաստումներուն՝ 1856-էն ի վեր օսմ. կառավարութեան ամբողջութենէն անջատուեցան Ռումանիան, Սերբիան, Մոնթենեգրօն, Բուլղարիան, Թեսալիան, Արդահանը, Կարսն ու Բաթումը։

1885-ին եւրոպական պետութիւնները երրորդ անգամ ըլլալով նուիրագործեցին «հողային ամբողջութեան» պահպանումի սկզբունքը, և անոր արդիւնքը եղաւ Ռումելի Շարքի կցումը Բուլղարիոյ իշխանապետութեան։

1908-ին նոր յայտարարութիւն, նոր նուիրագործում օսմ. պետութեան ամբողջականութեան, և որուն արդիւնքը եղաւ Բոսնա-Հերսէկի վերջնական գրաւումը Աւստրիոյ կողմէն։

1911-ին եւրոպական դիւանագիտութեան ռոռոտանէն նոր պատգամ «status quo»-ի պահպանութեան, և ահա Տրիպոլիսը իբրև քաւութեան նոխազ կը գրուէր օսմ. պետութեան ամբողջութեան փլչուած սեղանին վրայ։

1912-ին բալկանեան չփոթութիւնները երբ ծայր տալ սկսան, ամենաղորմած Եւրոպան, միևնոյն Պուանկարէի բերնով, յայտարարեց թէ՝ ինչ որ ալ ըլլայ զէնքին բախտը, Եւրոպա վճռած է պահպանել օսմ. պետութեան ամբողջութիւնը։ Եւ, ա՜վ պատմական հեգնութիւն, եւրոպական ամենակարող դիւանագիտութեան այս պատգամը կը նուիրագործուէր Եւրոպայէն Թիւրքիոյ վտարումով, Ալբանիոյ անկախութեամբ, և Մակեդոնիոյ, Եպիրոսի և Եգէական ծովի կղզիներու գրաւումով։

Այս ամենէն վերջն է, որ Պուանկարէ կը յայտարարէ թէ՝ «Անգլիոյ համաձայնութեամբ Ֆրանսա վճռած է յարգել տալու Փոքր Ասիոյ մէջ օսմ. կառավարութեան

կել իրանց ապրանքները Եւրոպա ծովով Նարվի և Պետերբուրգի միջոցով։

Սակայն Ռոմանովների Տան թագաւորները սիրում և օգնում էին հայերին ոչ միայն նրա համար, որ նրանք նպաստում էին Ռուսաստանի վաճառականութեանը Արևելքի և Եւրոպայի հետ, այլ նաև նրա համար, որ նրանք ծառայում էին Ռուսաստանի քաղաքական շահերին, նպաստում էին Ռուսաստանի քաղաքական ազդեցութեան ուժեղացման։ Հայերի քաղաքական գործունէութիւնը յօգուտ Ռուսաստանի սկսվեց գլխաւորապէս Մեծն Պետրոսի օրով, երբ հանդէս եկան Իսրայէլ Օրին, Մինաս վարդապետը և Գանձասարի Եսայի կաթողիկոսը իրանց ծրագիրներով՝ ազատել Հայաստանը և Վրաստանը իսլամական լուծից և դնել նրանց Ռուսաստանի հովանաւորութեան ներքոյ։ Կանգ առնենք մի քիչ պատմական այս խոշոր դէպքի վրա, թէև նա մեր տեսութեան շրջանակից դուրս է։

Մենք գիտենք մեր պատմութիւնից, որ XVII դարի սկզբին Էջմիածնի կաթողիկոսական աթոռը և Հայաստանի մեծ մասը հեծեծում էին պարսկական լծի ներքոյ։ Կաթողիկոսն էր այդ ժամանակ Յակոբ IV, որ շարունակ մտածում էր, թէ ինչ ելք գտնէ ազատելու հայոց ազգը և եկեղեցին իսլամական լծից։ Եւ ահա Էջմիածնում 1678 թ., Յակոբ կաթողիկոսի նախագահութեամբ, գումարվում է մի գաղտնի ժողով, որին մասնակցում են 6 աշխարհականներ և 6 հոգևորականներ։ Ժողովը որոշում է ուղարկել Եւրոպա մի պատգամաւորութիւն, բաղկացած 3 հոգևորականներից և 3 աշխարհականներից, կաթողիկոսի գլխաւորութեամբ, և խնդրել Հռոմի պապին, եւրոպական թագաւորներին և ռուսաց կայսրին ազատելու Հայաստանը պարսկական լծից։ Պատգամաւորներից մէկն ընտրվեց Պռօշեան ցեղից մելիք Իսրայէլը, որ իր փոխարէն ուղարկեց իր որդի Օրին, որ ապա յայտնի դարձաւ Իսրայէլ Օրի անունով։ Դժբաղդաբար, երբ պատգամաւորութիւնը հասաւ Կ. Պոլիս, Յակոբ կաթողիկոսն այդտեղ վախճանվեց, ուստի մնացածները վերադարձան, և միայն Իսրայէլ Օրին որոշեց շարունակել իր ճանապարհը և հայ վաճառականների հետ գնաց Վենետիկ, որտեղից անցաւ Ֆրանսիա, ուր մտաւ զինուորական ծառայութեան ֆրանսիական թագաւորի մօտ և 12 տարի ծառայելուց յետոյ՝ գնաց Ռէյնի պալատինատը և մտաւ ծառայութեան կուրֆիւրստ Իոհանն Վիլհէլմի մօտ, որ ազգական էր գերմանական կայսրի կամ, ինչպէս այդ ժամանակ կոչվում էր, հռոմէական ցեզար Լէոպոլդի հետ, ինչպէս և Սպանիայի թագաւոր Կարլոս II-ի, Շվէդիայի թագաւոր Կարլոս XII-ի և Լեհաստանի-Սաքսոնիայի թագաւոր Ֆրիդրիխ Աւգուստի հետ։ Ծառայելով կուրֆիւրստի մօտ 4 տարի, Օրին մտքից չը հանեց Հայաստանը ազատելու գաղափարը և կարողացաւ տրամադրել կուրֆիւրստ Վիլհէլմին՝ աջակցել այդ գաղափարի իրագործման։ Եւ ահա ստանալով նամակներ կուրֆիւրստից՝ ուղղված Էջմիածնի, Գանձասարի կաթողիկոսներին, հայ մելիքներին, Վրաստանի թագաւոր Գէորգիին՝ Օրին մեկնեց Հայաստան և 1699 թ. ապրիլի 4-ին հասաւ Էջմիածին, ուր այդ ժամանակ կաթողիկոս չը կար. այդտեղից Օրին մեկնեց Գանձասարի վանքը, ուր Աղուանից Եսայի կաթողիկոսի նախագահութեամբ տեղի ունեցաւ մի մեծ ժողով, որի շարունակութիւնը կայացաւ Անգեղակոթ գիւղում։ Ժողովը որոշեց պատգամաւոր ուղարկել Օրին և Մինաս վարդապետին և տուեց նրանց նամակներ ուղղված Հռոմի պապին, կուրֆիւրստ Վիլհէլմին և Ռուսաստանի ինքնակալ Մեծն Պետրոսին։ Վերջինիս գրված նամակի մէջ մելիքները յայտնում էին, որ բացի նրանից՝ ուրիշ ոչ մի յոյս և ապաւէն չունենն, և աղերսում էին գալ ազատել քրիստոնէական եկեղեցին իսլամական լծից։ Օրին և Մինաս վարդապետը փութացին կատարել իրանց միսիան.

Կ. Պոլսի վրայով նրանք գնացին Եւրոպա, ներկայացան հռոմէական ցեզարին, Բավարիայի կուրֆիւրստին։ Ցեզարը նոյնպէս գըտաւ, որ առանց Մոսկվայի Ցարի աջակցութեան անհնարին է իրագործել ծրագիրը, ուստի ինքն ևս նամակ տուեց Մեծն Պետրոսի անունով և ուղարկեց Օրիին և Մինաս վարդապետին նրա մօտ։

Եւ ահա 1701 թ. նոյեմբեր ամսին Իսրայէլ Օրին և Մինաս վարդապետը ունկնդրութիւն ստացան Մեծն Պետրոսից, որին ներկայացրին իրանց բերած նամակները և բազմաթիւ ընծաներ։ Ցարը խոստացաւ կատարել հայերի խնդիրքը և 1707 թ. ուղարկեց Օրիին՝ Հռոմի պապի դեսպանի անունով տակ՝ Հայաստան, հաւատացնելու հայ ժողովրդին, որ նա՝ Ցարը մտադիր է օգնել հայերին ազատելու պարսկական լծից և մտադիր է շուտով իր զօրքով անձամբ գալու։

Մենք գիտենք, որ Մեծն Պետրոսը, արդարև, պատերազմ սկսեց Պարսկաստանի դէմ, գրաւեց Կասպեան ափի երկիրները—Գիլանը և Մազանդարանը—սակայն ազատել Հայաստանը չը կարողացաւ զանազան աննպաստ պայմանների շնորհիւ։ Ազատել Հայաստանը չը կարողացան և նրա անմիջական յաջորդները՝ Եկատերինա I, Ելիզավետա I, Եկատերինա II կայսրուհիները, Պաւել I, Ալէքսանդր I, և միայն Պավլի որդուն՝ Նիկոլայ I կայսրին վիճակվեց բաղդը և փառքը նուաճել 1828 թ. Երևանի, Նախիջևանի, Ղարաբաղի խանութիւնները, կցել նրանց Ռուսաստանին՝ «Հայկական նահանգ» անունով։

Վերադառնանք այն յարաբերութիւններին, որ հայերը ունէին Մեծն Պետրոսի հետ։ 1709 թ. Էջմիածնի կաթողիկոսը ուղարկեց Յովակիմ արքեպիսկոպոսին իր կոնդակով Ցարի մօտ։ Ապա 1717 թ. կաթողիկոսը ուղարկեց Վրթանէս արքեպիսկոպոսին մի կոնդակով, որի մէջ և յայտնում էր Մեծն Պետրոսին, թէ բոլոր հայերը համաձայն են աջակցել իրան՝ Ցարին՝ իր ծրագիրն իրագործելու։ Նոյնպիսի կոնդակ գրեց Գանձասարի Եսայի կաթողիկոսը։

Մեծն Պետրոսը մի քանի անգամ հրովարտակներ հրատարակեց, որոնցով զանազան արտօնութիւններ շնորհեց Պարսկաստանի հայերին, ազատելով նրանց տուրքից, մաքսից։ Նա 1717 թ. յունվարի 28-ին մի հրովարտակ ևս տուեց Ջուղայեցի վաճառական Պետրոս Սրբոյին, որի հետ ծանօթացաւ Ամստերդամում, արտօնելով նրան վաճառականութիւն անել Ռուսաստանում։

Մի ամբողջ դարի ընթացքում, սկսեալ 1626 թ. մինչև 1723 թ., հայերը վաճառականութիւն էին անում, բերելով հում մետաքս՝ առաջ իբրև տրանզիտ՝ Եւրոպա տանելով և ապա՝ հայթայթելով ռուսական գործարաններին. բացի դրանից նրանք բերում էին Թանգագին քարեր, մարգարիտ, բեհեզեայ կերպասներ և այլ պարսկական ու հնդկական ապրանքներ։ Եւ ռուսաց ցարերը ամեն կերպ խրախուսում էին հայերի վաճառականութիւնը, տալով զանազան արտօնութիւններ, բնակութեան համար վայրեր, հրաւիրելով հայ արհեստաւորներ՝ Պարսկաստանից ռուսաց գործարանների համար։ Պարսկաստանի հետ Մեծն Պետրոսի սկսած պատերազմը առժամանակ կանգնեցրեց առևտուրը, բայց շուտով նա վերականգնվեց, շնորհիւ Ցարի ցոյց տուած խրախուսանքի։ Մեծն Պետրոսը, երբ նուաճելով Դերբենդը, Կասպեական ծովափը՝ մտաւ Պարսկաստան, մեծ համակրութիւն ցոյց տուեց հայերին. նա գնում էր ազօթելու հայոց եկեղեցիները, այցելում էր հայ հոգևորականներին, հրաւիրում էր անձամբ հայերին գալ հաստատվել Ռուսաստանում։ Նա իր սրատես աչքով նկատեց, որ հայերը գործունեայ, հաւատարիմ, աշխատասէր ժողովուրդ են և շատ օգտակար Արևելքի հետ մշտական յարաբերութիւններ ունենալու գործի մէջ, ուստի և 1723 թ. կայսերական մի հրովարտակով, իր համակրութիւնը յայտնելով հայերին, հրաւիրում էր նրանց գալ, բնակութիւն հաստատել նոր նուաճված երկիրներում—Գիլան և Մազանդարան—ինչպէս և Ռուսաստանում, խոստանալով ամեն տեսակ օգնութիւն և պաշտպանութիւն։

Կայսրի՝ հանդէպ հայերի ցոյց տուած համակրութիւնը, պաշտպանութիւնը, պարգևած արտօնութիւնները, ինչպէս և նրա անձնական սիրալիր յատկութիւնները համակեցին, ոգևորեցին հայերին, որոնք սկսեցին խումբ-խումբ գաղթել Ռուսաստանի սահմանակից երկիրները և նոյն իսկ Ռուսաստանի զանազան քաղաքները և առևտրական, արդիւնաբերական մեծ ձեռնարկութիւններ կատարել։ Էջմիածնի կաթողիկոսը 1724 թ. նորից մի պատգամաւորութիւն ուղարկեց, որի անդամներն էին Անտոն և Պետրոս քահանաները և քեօխվայ Զէյէբին ու Սիմէոն Պօպովը, խնդրելով Մեծն Պետրոսից պաշտպանութիւն։ Կայսրը 1724 թ. նոյեմբերին տուեց մի նոր հրովարտակ, որով հրամայում էր հայերի բնակութեան և ազատ կեցութեան համար յատկացնել նրանց նոր նուաճված պարսկական նահանգներում, Կասպից ծովի ափին, յարմար տեղեր, իսկ Թիւրքիայից գաղթող հայերի համար յատկացնել Գիլան, Մազանդարան, Բագու, Դէրբենդ քաղաքները և այլ տեղեր։

Ցուսադրված և խրախուսված ռուսական հզօր կայսրի խոստումներով, հայերը որոշեցին թօթափել թիւրքերի, պարսիկների լուծը և զէնք առնել իրանց պաշտպանութեան համար, բայց չունենալով հմուտ զօրավարներ և հրամանատարներ՝ նրանք խնդրեցին 1725 թ. Մեծն Պետրոսին ուղարկել իրանց մի քաջ հրամանատար, ինչպէս և կանոնաւոր զօրք։

Աւաղ, հայերի այդ խնդիրքը չը հասաւ Մեծն Պետրոսին, որովհետև նա վախճանվեց 1725 թ. յունվարի 25-ին։

(Կը շարունակուի)

«հողային ամբողջութիւնը»։ Պուանկարէի այս յայտարարութեան մէջ նշանակելի կէտը սա է, որ դեռ միւս կառավարութիւնները չեն համաձայնած Փոքր-Ասիոյ մէջ օսմ. կառավարութեան հողային ամբողջութիւնը պահպանելու։ Այն օրը, որ այդ համաձայնութիւնը գոյանայ, և ճշդուի վերջնապէս իւրաքանչիւր պետութեան տնտեսական շահերուն համաձայն աշխարհագրական գօտիին շրջանակը, այն օրը Փոքր-Ասիոյ մէջ ալ պիտի պահպանուի «հողային ամբողջութեան» սկզբունքը, կամ խաղաղ և կամ զինուորական գրաւումով։ Եւ այդ գրաւումը արեւելեան խնդրոյն լուծման վերջին փուլը պիտի ըլլայ։

Ձենք գիտեր, թէ ինչ կը խորհի Թիւրք կառավարութիւնը այս յայտարարութեան վերաբերմամբ, միայն սա ստոյգ է, որ մենք հայերս՝ պիտի չըլլայինք Փոքր-Ասիոյ մէջ հողային ամբողջութեան մը հակառակորդները։ Թիւրք անիմաստութիւնը, տարուած իր քանդելու մոլութենէն և իր վայրագ ախորժակներէն, իր իսկ ձեռքով պատրաստեց կործանումին ազդակները, արտաքին թշնամութիւններուն վրայ աւելցնելով ներքին խորունկ դժգոհութիւններու ազդակը։

Տակաւին ժամանակ կայ հեռացնելու գէշ բախտին խաղը Փոքր-Ասիայէն, և այդ ժամանակը պէտք է յատկացուէր քրիստոնեայ ժողովուրդներուն տալով բարենորոգումներ, ցեղային ու տնտեսական զարգացումի մը համար։ Պետութեան և ժողովուրդներու շահն այս կարգադրութեան մէջն է միայն։

(«Ազգ») Մուշեղ արքեպիսկոպոս

ԻՆՉՈ՞Ւ Է ԶԻՆՎՈՒՄ ԱՒՍՏՐԻԱՆ

Վարշավա, 12 փետրվարի

Եւրոպական խաղաղութեանը ներկայիս սպառնացող վտանգի առիթով մարդ ակամայից զարմանում է, թէ ինչպիսէ լուրջ …արդութիւններ կարող են առաջ գալ մի …քանի չնչին հարցերի պատճառով, ինչպէս …օրինակ՝ նաւահանգիստ Ադրիական ծովի …վրա, մի աննշան Սկիւտար և այլն։ Նոյն …նակ մի քանի գերմանական թերթեր այն …կարգամտութիւն ձևացնող կարծիքն են …յտնում, թէ այսպիսի չնչին բաներ ար…ժանի չեն «գերման զինուորի աճիւնին», …պիսի կարծիքը բնաւ արգելք չէ հանդի…սանում Գերմանիայի արագ սպառազինման։

Պարզ է, որ հարցը դրանում չէ։ Սկիւ…տարի և Դուրացցոյի ետև թաքնված են …եծ պետութիւնների ահագին ընդհարում…ները՝ վերաբերեալ Բալկաններում առաջ…նորդի դեր կատարելուն, Դարդանէլին, Կ. …Պոլսին, Փոքր-Ասիային, քաղաքական ընդ…հանուր գերիշխանութեան։

Անա այս մտքով է խօսում աւստրիական …ժառանգ Ֆրանց-Ֆէրդինանդի օրգան «Reichspost»-ն իր առաջնորդող յօդուա…ծում, մատնանշելով որ պրուս-աւստրիա…կան պատերազմի պատճառը ոչ թէ Շլէզ…վիգն էր, այլ գերիշխանութեան խնդիրը …գերմանական աշխարհում, և ֆրանս-պրուս…սական պատերազմը ծագեց ոչ թէ Սպա…նիայի ժառանգութեան հարցի պատճառով, …այլ որովհետև Ֆրանսիան կամենում էր ա…պացուցել, թէ կարող է թելադրել իր պայ…մանները Պրուսիային։

Ներկայ եւրոպական վէճերի պատճա…ռը նոյնպէս առաջին կողմից անտեսանելի …է։ Ալբանիայի սահմանների խնդիրը միայն …արտայայտութիւնն է ներկայ դրութեան …առաւել խոր պատճառների։ Սակայն, …ինչպէս որ Լէօպոլդ Հօհենցօլլէրնի հրաժա…րումն իրան առաջարկված սպանական թա…գից 1870-ին չը վերացրեց Ֆրանսիայի և …Պրուսիայի միջև եղած թիւրիմացութիւն…ները՝ չը նայելով որ Ֆրանսիայի ուզածն էլ …այդ էր, ճիշդ նոյնպէս Ալբանիայի խնդրի …այս կամ այն լուծումը բաւական չի լինի …հեռացնելու մէջտեղից այն թշնամական …յարաբերմունքը, որ այժմ նկատվում է Ռու…սաստանի հանդէպ իր արևմտեան դրա…ցիների, գլխաւորապէս հանդէպ Աւստրօ-…Ունգարիայի։

Այսպիսի նախաբանից յետոյ «Reichspost»-ը ի միջի այլոց առաջ բերելով արև…մտեան և … պետական իղձերը, այլև ցոյց …տալով դաշնակից Ֆրանսիայի ազդեցու…թիւնը և այլն, շեշտում է, որ ամենքի վրա …գերիշխող է հանդիսանում Ռուսաստանի …ձգտումը իր կողման, թէ ինքը պիտի ա…ռաջնորդ լինի բալկանեան պրաւօսլաւ ազ…գերին, մի կացութիւն, որ այժմ, Թիւր…քիայի պարտութիւնից յետոյ—և գուցէ …այդ պատճառով—աւելի եա պարարտ …է գտել իր համար։

Գերիշխանութեան այս ձգտումն արտա…յայտվում է այնչափ աւելի ուժեղ կերպով, …որչափ որ Բօլգարիան ինքն իրան ազատ է …զգում Ռուսաստանի խնամակալութիւնից և …որչափ որ իր ծրագիրները ապագայի վե…րաբերմամբ աւելի հակասող են Ռուսաս…տանի ծրագիրներին։ Գերիշխանութեան …այդ ձգտումը դարձեալ արտայայտվում …այն դերի մէջ, որ ահա մի քանի ժամա…նակից ի վեր կատարում է դեսպան Հարտ…վիգը Բէլգրադում, ամեն կերպ աջակցելով …Սերբիայի քաղաքական ձգտումներին։ Այդ …ձգտումը արտայայտվում է և Ալբա…նիայի սահմանների խնդրի մէջ. սրա ըն…դհանրական … դէմ են այն պետութիւն…ները, որոնց քաղաքական առաջնորդը լի…նելու տենչն ունի Ռուսաստանը։

Գերիշխանութեան այս ձգտումը վտանգ է սպառնում Աւստրօ-Ունգարիայի շահերին,—շարունակում է լրագիրը.—նա աւելի ևս երկիւղալի է այն պատճառով, որ սիստեմատիկաբար կը լարէ Աւստրիայի յարաբերութիւնները իր հարաւային դրացիների հետ, նոյն իսկ կարող է առաջ բերել իր սեփական հարաւ-սլաւօնական երկիրների անջատումին։

Սա մի վտանգ է, որի առաջ Աւստրօ-Ունգարիան պիտի ուժգնօրէն պաշտպանվի։

Ուստի միանգամայն կեղծիք կը լինի քաղաքական կացութիւնը այսպէս ներկայացնել, որ իբր թէ շնորհիւ Աւստրօ-Ունգարիայի քմահաճոյքի Ալբանիայի խնդրի առիթով՝ վտանգ սպառնալիս լինի եւրօպական խաղաղութեան և որ իբր թէ Աւստրիան պատրաստ լինի մի անեղ պատերազմ սկսելու Իփէկի և Դիակովոյի պատճառով։

Խնդիրը նրանումն է, թէ արդեօք Աւստրօ-Ունգարիան կը կամենայ և կը հանդուրժի, որ իր հարաւ-արևելեան նահանգներին սահմանակից երկիրներում սկսի զարգանալ իրան թշնամական մի այլ ազդեցութիւն. արդեօք թոյլ կը տայ, որ մի այլ պետութիւն գերիշխող հանդիսանալով Մերձաւոր Արևելքում՝ քայքայվի քաղաքական հաւասարակշռութիւնը և ինքն ընկնի նեղ դրութեան մէջ, որ պատիւ չը պիտի բերի իր պէս մի մեծ և ուժեղ պետութեան,—թէ ոչ։ Անհամաձայնութիւնը ծագում է ոչ թէ տեղական մանր հարցերի պատճառով, այլ մեծ իդէալների տարբերութիւնից, իդէալներ՝ որոնք շարժում են ազգերին և որոնք նոյնիսկ կարող են գոյութեան խնդիր դառնալ։

Ի վերջոյ լրագիրը պնդում է, որ Աւստրօ-Ունգարիան խուսափում էր ընդհարումից, բայց նրան հարկադրեցին ստեղծել այն։ Աւստրիայի պետական անձերից և ոչ մինը կողմնակից է Ռուսաստանի հետ պատերազմելուն, բայց միաժամանակ և ոչ մի ազնիւ աւստրիացի չը կայ, որ այն կարծիքը պաշտպանէր, թէ հնարաւոր է առանց ծանր հետևանքների հաստատել խաղաղութիւն զիջման գնով, եթէ չը կայ այլ խաղաղ ելք ներկայ կացութիւնից։

Այս բոլորից յետոյ լրագիրը յոյս է տածում, թէ կաջողվի համոզել Ռուսաստանի կառավարական շրջանները, որ անկարելի է մէկի գերակշռութիւնը միւսի վրա և որ երեք կայսրութիւնների խաղաղ գոյութիւնը Եւրոպայի համար չափազանց օգտաւէտ է։ Մ. Ե.

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

Սալար-ուդ-Դօվլէն Խօրասանում

I

Սաբզուար, 24 յունվարի

Յունվարի 24-ի առաւօտեան կայծակի արագութեամբ լուր տարածվեց քաղաքում, որ Սալար-ուդ-Դօվլէն ամսիս 26-ին 2000 զօրքով կը մտնի Սաբզուար։ Սկիզբը անհաւատալի էր թւում արքայազնի մուտքը Սաբզուար, բայց յետոյ հաստատ աղբիւրից պարզվեց, որ ճիշդ է։

Ռուսաց հիւպատոսական գործակալի տեղապահ Միրզա-Ազիզուլլէն հեռագրում է Մէշեդ ռուսական հիւպատոսին արքայազնի մուտքը այստեղ և միաժամանակ յայտնում է գաղութիս ռուսահպատակներին՝ դրօշակ պատրաստել, որպէս զի հակառակ դէպքում ռուսական դրօշակ պարզեն տաներների վրա։

Մեծ իրարանցում և վերին աստիճանի խիստ յուզմունք է տիրում քաղաքում։ Ժողովուրդն բացարձակ հակված է դէպի Սալար-ուդ-Դօվլէն, մանաւանդ այն պատճառով, որ վերջերս տեղի ունեցած մալիաթի անիրաւացիօրէն գանձելը խիստ ատելութիւն է ստեղծել դէպի նոր կառավարութիւնը։

Ժողովուրդը կասկածելով որ թիւրքմէն հրոսակախմբեր էլ են գալիս այստեղ, իր ունեցածը հողի տակ, առանձին ծածուկ տեղ է թաքցնում, թալանվելուց ազատ պահելու համար։

Անպաշտպան է տեղիս քրիստոնեայ կօլօնիան։ Հարց է, թէ արդեօք արքայազնը ինչ աչքով պիտի նայի, մանաւանդ դէպի հայերս։ Առ այժմ զրկված ենք պաշտպանութիւնից, և գրեթէ անյուսալի դրութիւն է հայերիս համար։

Տեղիս դատաւոր Սալար-Հմաիւնը շփոթվել է, չը գիտէ իր անելիքը։ Գիշերը 2—3 ժամ մնացել է հեռագրատանը, և արքայազնի մուտքը տեղեկացրել Խօրասանի ընդհանուր նահանգապետ Նայիբ-ուդ-Դօվլէին։ Հաւանական է՝ դատաւորը դիմի փախուստի։

Քաղաքումս կառավարական զօրք չը կայ։ Ռէիսը մալիէն—հարկ հաւաքող—100 հոգի պարսիկ կօզակ ունի, որոնք երէկվանից զինաթափ են եղել։

Խօրասանի գլխին կուտակված են սև ու մութ ամպեր։ Լուրջ յուզմունքների անեղ քամին է փչում։

II

25 յունվարի

Տեղական դատաւոր Սալար-Հմաիւնը ծպտեալ կերպով գիշերը դիմել է փախուստի։ Ոմանց ասելով Սալար-Հմաիւնը ճանապարհին հանդիպելով Մահմադ Ղուրշաբադցուն, վերջինս բռնել և բանտարկել է նրան։

Բազարը փակ է։ Ժողովուրդը սարսափահար՝ իր գոյքի մասին է մտածում։ Հարուստ դասակարգը կանխիկ փող և մեծ քանակութեամբ աֆիոն է մտցնում տեղիս ռուսական փոխատու բանկը, իսկ աղքատ դասակարգը իր ունեցած տեղաշորը, պղնձի զգանը և այլն հողի տակ է թաքցնում… Յուզմունքը մեծ է։

Այս բոլորից յետոյ ժողովուրդը դարձեալ արտայայտվում է շատ ուրախ և կողմնակից է Սալար-ուդ-Դօվլէին։ Փողոցում հանդիպեցի ինձ ծանօթ մի հարուստ հաջու, որին հարցրի.

— Ինչու է շփոթվել ժողովուրդը և ինչու է թաքցնում իր ունեցածը. չէ որ բոլորը կողմնակից են Սալար-ուդ-Դօվլէին և ցանկանում են նորից Ղաջարեան միապետութիւնը։

— Ժողովուրդը վախենում է ոչ թէ Սալար-ուդ-Դօվլէից, այլ թիւրքմէն հրոսակախմբերից, որոնք թալանի տենչով են գալիս Սաբզուար։ Ժողովուրդը, ճիշդ է,—ասաց հաջին,—կողմնակից է Սալար-ուդ-Դօվլէին և ցանկանում է Ղաջարեան միապետութիւնը, բայց օտար միջամտութիւնն է խանգարում։

Առանձին պատգամաւորներ են ընտրվել սէիդ ուլամիներից և ճանապարհվել են դիմաւորելու արքայազն Սալար-ուդ-Դօվլէին։ Ժողովրդի մեծ բազմութիւն է աճապարում դէպի Խսրովկերտ դիմաւորելու։

III

26 յունվարի

Երէկ գիշերվայ ժամը 7-ին Սալար-ուդ-Դօվլէն 100 հոգի ձիաւորներով ժամանեց քաղաք։ Ինքը Սալար-ուդ-Դօվլէն նստած էր ձիու վրա և զինված՝ նոր տեսակի հրացանով։ Նա հանգիստ կերպով իջաւ կառավարական հիմնարկութեան մէջ, ուր բնակվում էր տեղիս դատաւոր Սալար-Հմաիւնը։

Քաղաքի դրութիւնը հանգիստ է։ Սալար-ուդ-Դօվլէն ստացել է հեռագրատան և քաղաքի դարվազանների բանալիները։

Առաւօտ էր։ Սալար-ուդ-Դօվլէի ձիաւորները ազատ շրջում են քաղաքը։ Հրամայել է բացել խանութները։ Շուկան այսօրվանից բաց է։

Պարսից վաճառականութիւնը ներկայացաւ արքայազն Սալար-ուդ-Դօվլէին և յայտնեց բարի գալուստ։ Երկար խօսակցութիւն է ունեցել վաճառականների հետ և ցաւ է յայտնել, որ երկիրը կործանվում է… «Ես պիտի կռուեմ և նորից ձեռք պիտի բերեմ իմ հայրենական գահը»—ասել է Սալար-ուդ-Դօվլէն։

Առ այժմ քաղաքի դրութիւնը հանգիստ է։ Նրա այստեղ գալու իսկական նպատակը պարզ և որոշ յայտնի չէ։ Այժմս միայն նոր ձիաւորներ է հաւաքում։

Բալ. Խաչատրեան

ՎՈՍՓՈՐԻ ԱՓԵՐԷՆ

Կ. Պոլիս, 10 փետրուար

Այս պատմական վայրկեաններուն մէջ, դարձեալ Կ. Պոլսոյ հայութիւնը ցոյց կուտայ հոսհոսութեան նշաններ։ Ազգային շրջանակի մէջ վերջին օրերս բուռն կերպով կը յուզուի, քանի մը կարճամիտ մարդոց պատճառով, պատրիարքարանի տեղափոխութեան խնդիրը, որ վէճ ստեղծելու համար կարծես երեւան հանուեցաւ։

Նախ բացատրենք թէ խնդիրն ինչ է։

Հայոց պատրիարքարանը երկար ատենէ ի վեր կը գտնուի Կ. Պոլսոյ համեմատաբար աղքատ և այժմ անկեալ թաղամասերէն մէկուն մէջ, որ կը կոչուի Կում-Գափու։ Պատրիարքարանի շէնքը չափազանց հինցած ըլլալով՝ նախորդ Արսլանեան վարչութիւնը որոշեց վերաշինել այդ շէնքը։ Դրամը հայթայթելու ալ նպատաւոր առիթներ ներկայացան. նախ՝ պատրիարքարանի եւմտացոյցէն յաւելեալ գումարներ կային, յետոյ՝ անոնց վրայ աւելցաւ Պանկալթիի գերեզմանատան փողոցի վերածուած մասին համար կառավարութեան վճարած 15 հազար ոսկիէն մաս մըն ալ, որով հայթայթուեցաւ պատրիարքարանի վերաշինութեան ծախքը։

Արսլանեան վարչութիւնը գործի սկսաւ և շինեց պատրիարքարանը իր նախորդ տեղւոյն վրայ։

Մինչև վերաշինութեան աւարտիլը պաշտօնեաները նախապէս փոխադրուեցան Կում-Գափուի մէջ թիւրքական ապարանք մը, որ սակայն ունենալով մեծ անյարմարութիւններ՝ հարկ եղաւ գալն տեղափոխել Ղալաթիա, որ Կ. Պոլսոյ ամենէն շէն ու առևտրական կայան համարուած թաղամասերէն մէկն է։

Ղալաթիա, ներկայացնելով երթեւեկի մեծ դիւրութիւն և ըլլալով կեդրոնական վայր մը, ժամանակին, Ներսէս պատրիարքի ատեն, ազգ. ժողովի և վարչութեան գումարման համար որոշուած էր խորհրդարան մը կառուցանել Ղալաթիոյ մէջ։

Այս շէնքին վերնայարկը թաղային նախակրթարան էր (հիմա փակ) և քովը կար Կեդրոնական Վարժարանը, որ Ղալաթիա շինուած էր, ամեն թաղերու միանգամայն օգտակար ըլլալու համար։

Պատրիարքարանը առժամապէս տեղաւորուեցաւ թաղային նախակրթարանին և խորհրդարանի մասին մէջ։

Հիմա, որ պատրիարքարանի շինութիւնը աւարտելու վրայ է, բուռն ջանքեր կը թափուին՝ պատրիարքարանը Ղալաթիոյ մէջ մշտնջենաւորելու։

Քանի մը օրէ ի վեր վարչութեան տընտեսական և ուսումնական խորհուրդներն իրարանցումի մէջ են, ճշդելու համար թէ ասանկ տեղափոխութիւն մը որքան օգտակար կրնայ ըլլալ ազգին։

Այս գաղափարին նախակարապետները կառաջարկեն պատրիարքարանի շէնքը վերածել Կեդրոնական Վարժարանի, և Ղալաթիոյ Կեդրոնականի շէնքն ալ պատրիարքարանի։

Այս գաղափարը, ըստ ինքեան արտաքին երևոյթին մէջ շատ բարեմիտ, ունի իր մէջը բազմաթիւ ենթրիգներ, և կերպով մը սոսկալի հարուած մըն է Կեդրոնականին, որ այս կերպով բոլորովին պիտի անշքանայ։

Այս կարգադրութեան նախաձեռնարկ եզողները գոնէ խիղճ ունենալու էին այս առաջարկը ներկայացնելու պատրիարքարանի շինութենէն առաջ։

Հիմա որ շէնքը շինուած է իբր պատրիարքարան, բնական է թէ զայն դպրոցի վերածել կը ներկայացնէ ամենամեծ անպատեհութիւններ, և բնական է թէ մեծ ալ ծախք, որ հայթայթելու միջոցները կը պակսին։

Միւս կողմէն Կեդրոնական Վարժարանը վերաշինելու ծրագիր մը կայ և ասոր համար պատրաստ դրամ մը։

Այս շէնքը ծրագրուած է շինել Պանկալթիի գերեզմանատան մէջ, որ կը ներկայացնէ ամենամեծ յարմարութիւններ։ Այս պարագային Կեդրոնականին արդի շէնքը բնական է թէ փողոցին հետ յարաբերութեան դրուելով կրնայ Կեդրոնականի ամենէն հասութաբեր կալուածներէն մէկը դառնալ, վասնզի ապահովաբար նուազագոյն չափով 5—6 հազար ոսկիի կալուած մը կրնար համարուիլ։

Պատրիարքարանի տեղափոխութեան բարեխիտ առաջարկը ուրիշ կը միտի 5—6 հազար ոսկի դրամագլուխ մը փչացնել, և պատրիարքարանի նոր շէնքի համար վատնուած դրամներն ալ անօգուտ դարձնել, քանի որ շէնքը ուրիշ յարմարութիւն մը չի ներկայացներ։

Վարչութիւնը այս պարագաները տակաւին նկատի առնելու ժամանակ չունեցաւ, սակայն կը կարծուի, թէ այս ծրագիրը չպիտի յաջողի։

Սակայն երբ հոսհոսութեան յայտնի նըշան այս խնդիրը կրնայ շատ ծիծաղ պատճառել ամեն անոնց, որոնք գիտեն թէ Թիւրքահայք ինչ տագնապի մէջ կապրին և ինչ սոսկալի տագնապներ կանցնեն։

Արդեօք այս խնդիրը յուզելու ժամանակն է։ Շաւալ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

Ուսացած ձմեռ

Ղուբա, 12 փետրվարի

Քանի շաբաթ է արդէն, ինչ սառնամանիքները այստեղ շարունակվում են։ Ձիւնը անդադար գիշեր ու ցերեկ գալիս է և անց ու դարձը, տնից դուրս գալը դժուարանում է. ինչ հետևանք կունենան այդ ցրտերը, անկարելի է գուշակել։

Վաճառականութիւնը այստեղ սաստիկ ընկել է. առևտուր չը կայ, խիստ քսաստութիւն է տիրում ամենուրեք. պատճառը գիւղական ճանապարհների դժուարին երթևեկութիւնն է։ Վառելափայտը էժանացաւ։ Ճանապարհները սառցապատ և ձիւնածածկ լինելու պատճառով՝ շուկայում սահնակներով վառելափայտ են բերում և ծախում՝ սկսած 1 բուբլուց և աւելի սահնակը։ Մ. Սալամբէգեան

Մանր կրեդիտային հիմնարկութիւններ

Նոր-Բայազէտ, 11 փետրվարի

Յունվարի 28-ին նշանակված էր մօտակայ Դալի-Ղարդաշ գիւղի մանր վարկի ընկ. ընդհ. ժողովը, իսկ յունվ. 20-ին՝ Ղարանլուղինը։

Փետրվարի 1-ին նշանակված էր մեր քաղաքի փոխատու-խնայողական ընկ. ընդհանուր ժողովը, որին ներկայ լինելու համար Երեւանից այստեղ էր եկել ինսպեկտոր Գայդեմաշչուկ։ Ընկերութիւնը թէև ունի 37 անդամ, բայց ժողովի էին եկել 80 հոգի։ Խորհրդի նախագահ Գ. Արծրունի բաց անելով ժողովը՝ հրաւիրեց ընտրել նախագահ և քարտուղար. ընտրվեցին նախագահ Գայդեմաշչուկ, իսկ քարտուղար Հ. Մալաքեան։

Ընկերութեան հաշուապահի կարգաւած տարեկան հաշուետուութիւնից երևաց, որ մեր ընկերութիւնը բաժնետէր անդամներ ունի 371 հոգի, որոնք փայեր ունեն 7028 ր. 20 կ., հիմնական դրամագլուխ՝ 1500 ր., պահեստի 180 ր., սեփական՝ 985 ր., աւանդներ՝ 5893 ր. 93 կ., կայք՝ 415 ր. 27 կ., կանխիկ դրամ՝ 925 ր. 48 կ., պարտիկ 17,098 ր. 85 կ., պարտք՝ 1300 ր. (թէլյէտ վարկ ունի 14,000 ր.)։ Սակայն ընկերութեան վարչութիւնը այդքան աննշան գումարով անցեալ տարի շրջանառութիւն է ունեցել 104,392 ր. 88 կ., որից աշխատանք է արտադրել 2182 ր. 60 կ.։ Դրանից վարչութեան տարեկան ծախսը (փոխառութեան տոկոսներ, աւանդների տոկոսներ, վարչութեան անդամների ռոճիկ և գրասենեակային ծախսեր) դուրս գալով 1066 ր., զուտ արդիւնք մնում է 1257 ր. 16 կ., որպիսի գումարը ընդհանուր ժողովի հաւանութեամբ որոշվեց բաժանել հետևեալ կերպով. 1) դիվիդենտ տալ ընկերութեան անդամների փայերին 40%—482 ր. (անցեալ տարվայ փայերը կազմում էին 4918 ր.), 2) հիմնական դրամագլխի վրա բարդել 40%—520 ր. 16 կ. և 3) պահեստի գումարի վրա աւելացնել՝ 20%—255 ր.։

Դրանից զատ ժողովի առաջ դրվեց ընկ. վարչութեան նախահաշիւը, որը հաստատվեց մինչև 890 ր. ներկայ տարվայ համար։ Իսկ հերթով դուրս եկող վարչութեան նախագահ Հ. Մալաքեան վերընտրվեց միաձայն, ինչպէս նաև միաձայն վերընտրվեցին խորհրդի անդամների կանդիդատներ՝ Ն. Միրիբեան, Ն. Սահակեան և Ե. Ղազարեան։

Ժողովը անցաւ շատ խաղաղ և շնորհակալութիւն յայտնելուց զատ վարչութեան անդամներին՝ դեռ նրանց ռոճիկները աւելացրեց 5-ական բուբլի ամսական, այն է՝ 15 բուբլի։

Ափսոս որ ընկերութեան անդամներից մի երկու տասնեակ հոգի դուրս են գալիս անդամութիւնից՝ փայեր չը կարողանալով վեր գնել, այն է տարեկան 10-ական բուբլի։ Որսորդ

Աշակերտական աւարտական էքսկուրսիան

Սաղիան (Շամ. գաւ.), 14 փետր.

«Մշակի» № 22-ի մէջ «Սաղիանի Բուդաղեան ուսումնարանի տօնածառը» վերնագրով մեր մի թղթակցութեամբ, ի միջի այլոց, յիշել էինք, որ Արսէն Բուդաղեանը ցանկութիւն է յայտնել, որ այս տարի աւարտական արձակուրդներին վերջին դասարանի աշակերտների համար էքսկուրսիա կազմակերպվի դէպի Թիֆլիս, Սանահին, Անի և այլ տեղեր։ Այժմ, ինչպէս տեղեկանում ենք հաստատ աղբիւրից, Ա. Բուդաղեանը էքսկուրսիայի համար յատկացրել է 500 ր. և պահանջել է այդ առիթով ուսուցչ. խմբից կազմել մանրամասն ծրագիր և ներկայացնել իրան։

Բացի այս՝ պահանջել է զուտ մանկական գրքերի մի ցուցակ կազմել ուսումնարանի գրադարանի համար 200 ր. արժողութեամբ։ Նաև կարգադրել է, որ ուսումնարանի մեծ դահլիճում մի մշտական մեծ բեմ շինվի հանդէսների ու ներկայացումների համար։ Կազմված յատակագծից երևում է, որ բեմի շինութիւնը կը նստի աւելի քան 300 ր.։ Ե. Զ.

ՆՈՒԻՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ ԱԼ. ՁԱԼԹԻԿԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Կարս, 11 փետրվարի

Ինչպէս գրել եմ «Մշակին», յունվարի 26-ին Ալէքսանդր Ջալթիկեանը յանկարծամահ եղաւ Մոսկվայում։ Հանգուցեալի մարմինը ամսիս 10-ին, կիրակի օրը, յանձնվեց հողին։ Հանդիսաւոր պատարագին՝ տեղիս յաջորդ Երեմիա վարդ. աւուր պատշաճի մի քարոզ խօսեց «Գործք քո դատեն և օրհնեն զքեզ» բնաբանով։ Քաբոզից յետոյ հայր-սուրբը կարդաց նուիրաբերութիւնների հետևեալ ցուցակը.

1) Հանգուցեալ Ջալթիկեանի ամուսինը և քոյրերը նուիրել են Կարսի նորակառոյց եկեղեցուն 25,000 բուբլի, 2) Հայոց դպրոցին նուիրել են մի կրպակ, որ տարեկան 1100 ր. եկամուտ է տալիս, 3) Կարսի կաթոլիկների դպրոցին 200 ր., 4) Կարսի ռուսաց բարեգործական և չքաւոր ուսանողներին օգնող ընկերութեանց 200-ական բուբլի, 5) Կովկ. Հ. Բարեգ. Ընկ. Կարսի ճիւղին չքաւոր աշակերտների ճաշաբանի օգտին 300 ր., 6) Ալէքսանդրօպօլի աղքատախնամ հոգաբարձութեան 200 ր., 7) Ղանի գիւղի կիսակառոյց եկեղեցուն 100 ր., 8) իր թաղման օրը աղքատներին բաժանելու համար 100 ր., 9) Հանգուցեալն իր մօր մահվան ժամանակ 2000 ր. նուիրել էր դպրոցին, բայց մինչև այսօր չէր վճարել։ Այդ փողը պահել էր իր մօտ, տարեկան 150 ր. տոկոս էր տալիս դպրոցին։ Այժմ կը վճարեն։ Ցուցակի տակը աւելացված էր. «Այս բոլորը կիրագործվի, ժառանգ համարվողների իրաւունքները օրինական ճանապարհով հաստատվելուց յետոյ»։

Պատարագից յետոյ սկսվեց յուղարկաւորութիւնը։ Փողոցները, կտուրները դառել էին մարդկեղէն անտառ։ Առաջից տանում էին 16 պսակներ։ Պատգամաւորներ եկել էին Ալէքսանդրօպօլից և Սարիղամիշից։

Թաղումը վերջացաւ մօտ ժամը 3-ին։ Թաղեցին նորակառոյց եկեղեցու գաւթում արևմտեան դրան աջ կողմը։

Հանգուցեալը փոքրված վաճառական էր, ընդարձակ առևտուր ունէր. խելացի ու խոհեմ անձնաւորութիւն էր։

Սարիբէգ Տէր-Մելքիսեդէկեան

ՖԵՐԳԱՆԻ ՏԱՌԱՊԱՆՔԸ

Ռուսաստանի նահանգների մէջ Ֆերգանը բամբակի արդիւնաբերութեան առատութեամբ առաջին տեղն է բռնում։

Այս տարվայ (1912—1913 թ. թ.) բամբակի բերքը կլիմայական աննպաստութիւններից՝ քանակութեամբ միջակից ցածր է հաշւվում, իսկ որակով՝ բարձր. բերքի հազիւ 15%-ը հասարակ տեսակից լինի. «Մի-

[illegible]

նամանաւանդ այս տարի, որ փողի սակաւութեան և բամբակի արդիւնքի անբաւարարութեան միանալով այդ սովորական անախրոնիզմը—ճանապարհների անբարեկարգութիւնը—ստեղծել են արդիւնաբերութեան համար կատաստրոֆային մի շրջան։

Քաղաքների յարաբերական երթևեկութիւնները շրջակայ գիւղերի հետ միանգամայն կանգ են առել, դադարել է առևտուրը, անանկութիւնը անանկութեան է յաջորդում, մանաւանդ Անդիժանի գաւառում։ Ինչպէս միշտ, այս անգամ էլ անանկութեան կարապետները մանուֆակտուրիստներն են, որոնց յաջորդում են միւս առևտրականները խոշոր թւով։ Կանգուն են մնում վաշխառուները, որոնք բացառապէս տեղացի հարուստ մահմեդականներից են և հրէից ամուր վաճառականներն, որոնց մէջ և հայերը համարեա՝ ի պատիւ իրանց՝ առանց բացառութեան։

Այսպէս իրար յաջորդող մի քանի անաջող պայմանների հանգոյցներով կազմվել է մեր նահանգի՝ Ֆերգանի ներկայ տառապանքը։ Մ. Բժշկեանց

Անդիժան

ԹԵՄԱԿԱՆ ՏԵՍՉԻ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋԸ

Ղարաբաղի եկ.-ծխ. դպրոցների Թեմական տեսչի հարցը վերջին ժամանակներս սկսել է լրագրութեան նիւթ դառնալ, և գրում է, ով ինչ կարող է. շատերն էլ գրում են միայն գրած լինելու համար, կամ, այսպէս ասած, изъ любви къ искусству. Ցաւալին այն է, որ ինչպէս միշտ, նոյնպէս և այժմ, մեծ մասամբ յօդուածների նիւթ են դարձնում ոչ թէ էական հարցը, այլ անձնականը։

1911 թ. Վեհափառ Հայրապետի կողմից Ղարաբաղի թեմ. տեսչի պաշտօնակատար է նշանակված Առ. Առաքելեանը։ Վերջինս ճեմարանական կրթութեան տէր մի աշխոյժ և եռանդոտ երիտասարդ է և իր վրա դրըված պարտականութիւնները տանում է բարեխղճութեամբ։ Լուրջ հակառակորդներ Առ. Առաքելեանը չունի, բայց կան անհատներ, որոնք որևէ՝ միայն իրանց յայտնի պատճառներից դրդված դէմ են Առ. Առաքելեանին։ Մի տարվայ մէջ ոչ մի թեմական տեսուչ չէ կարող հրաշքներ գործել. մնաց, որ կարող լինէր Առ. Առաքելեանը բաւարարութիւն տալ ամեն մի պատահական յօդուածագրի ցանկութիւններին։ Մի տարվայ մէջ Առ. Առաքելեանը կարողացել է ուսուցիչների նիւթական դրութիւնը որոշ չափով բարելաւել և եղած

դպրոցների գոյութիւնը պահպանել։ Լաւ չէր լինի, եթէ փոխանակ վհատեցուցիչ և կազմալուծող յօդուածների, խորհուրդներ տային և խրախուսէին այս կամ այն անհատին։ Շնորհիւ մեր մէջ տարածված պառակտութեան, շատ ականաւոր հայ գործիչներ հեռացել են ասպարէզից, որովհետև ապահով չեն թէ իրանց վաղեմի անձնական թշնամիներից մէկն ու մէկը մի գեղեցիկ օր վեր կը կենայ և մի միտումաւոր յօդուածով իրանց հրապարակով կը վատաբանէ։

Համոզված լինելով, որ մութ անձնաւորութիւնները դեռ երկար ժամանակ պիտի շահագործեն «քննադատութիւն» բառի իմաստը, մեզ մնում է միայն առկունութիւն մաղթել մեր երիտասարդ գործիչներին և յիշեցնել նրանց Դանտէի խօսքերը. «Հետևիր ճանապարհիդ և թող մարդիկ խօսեն ինչ կուզեն»։ Հրատ.

Շուշի

ՄԵՐ ՀԱՐԵՒԱՆՆԵՐԻ ՄԻ ԱՒՏԸ

Մենք շատ անգամ ենք առիթ ունեցել մամուլի էջերում գրելու մի խիստ ցաւալի երևոյթի մասին և հրաւիրել ում անկն է ուշադրութիւնը։ Սակայն այսօր հարկադրված ենք կրկին մի քանի խօսք ասելու։

Բանը նրանումն է, որ մեր հարևան թուրքերի ու լեզգիների մէջ արմատացած է ախտի նման մի սովորութիւն.—մանկութիւնից մինչև խորին ծերութեան հասնելը զէնք կրելու ախտը։ Մանկութիւնից զէնք կրելու սովորութիւնը այնքան հին է նրանց մէջ, որքան հին են աշխարհիս երեսին այդ տարրերը... որ կասեն մանուկը աշխարհ գալուն պէս՝ մատիկը երկնցնում է դէպի շրջապատողները «զէնք... զէնք տուէք» աղերսելով։

Եւ տալիս են նրա ձեռքը ուզած զէնքը։ Դուք կը տեսնէք խումբ-խումբ սարերից ու անտառներից, գիւղերից ու հանդերից մերկ, բոկոտն, ցնցոտիների մէջ փաթաթված ծերունիների ու երիտասարդների, պատանիների ու մանուկների, որոնք գալիս են քաղաք, առաւօտվանից մինչև ուշ գիշեր թափառում հրապարակներում, բազարում, խանութից խանութ մտնելով, երբ թէ բան առնելու, մինչդեռ շատերի նպատակն է լինում մի բան թռցնել։

Հա, քիչ մնաց մոռանայի մի բան ասելու, որ ամենքի կողքից կեռ դաշոյնն է փայլում հասցերծ ատրճանակով։

Նա յանդուգն ու ինքնավստահ է, որովհետև ձեռքը երբէք, երբէք չի հեռացնի դաշոյնի վրայից. թէթև «վիրաւորանք», մի աննշան նկատողութիւն՝ թէկուզ գողութեան մէջ բռնելու բոլէրն՝ բաւական է, որ սուրը մերկացնէ իր չունեցած պատիւը վերականգնելու համար։

Զէնք կրել մի բաց ու բալա է այդ խեղճ ու կրակ, աղքատ ժողովրդի համար. որովհետև, ինչպէս վերև ասացի, մի ամենաաննշան վէճի ժամանակ ձեռքը տանում է խակոյն դաշոյնին։

Վերջիս տասնամեակում արբեցողութիւնը խիստ տարածված լինելով լեզգիների մէջ՝ պակաս պատճառ չէ դառնում սպանութիւններին։ Լեզգին չը գիտէ չափաւոր խմելիք գործածել. նա կամ բոլորովին կատէ երբև ուղղափառ մուսուլման, կամ այնքան կը տարվի, որ աւելի շատ կեանքից կը բաժանվի, քան թէ գինուց ու օղուց...

Նա չափազանց ծոյլ է, աշխատասէր չէ, լայեղ չի անում մշակութեամբ պարապելու. բաւական է, որ իր լայնատարած այգիներում մի քանի տասնեակ պտղատու ծառեր ունի, տկողնի ու ընկուզենի ունի, մի քանի բուռ ցորեն ու գարի է ցանել, և ահա ամեն բան պրծաւ-գնաց. այնուհետև տարին տասներկու ամիս անգործ, դատարանների ու պաշտօնեաների ետևից պինդ բռնած՝ կերթայ, կը գայ՝ գողութեան, սպանութեան, զանազան հողային, ընտանեկան և այլ վէճերի պատճառով։

1860-ական և 1870-ական թւականների լեզգիների միամիտ, մաքուր, առաքինի սուսերն է մնացել. այդ թւականներում ապահարզանի, շնութեան, ամուսնական անհաւատարմութեան գործեր, գանգատներ, խնդիրներ մի քանի տասնեակ հատ էին մտնում մեր շրջանային դատարանը (Словесный судъ)։

Իսկ այժմ. այժմ հազարների է հասնում այդպիսի գործերի թիւը։

Մի խեղճ ու կրակ լեզգի երկար, երկար մտածում է մի որևէ գանգատով գալ իշխանաւորի մօտ. սակայն ի ցաւ այդ լեզգիի, մի բան չէ կարողանում գտնել. և ահա առիթը վերջապէս ներկայանում է. նրա հարազատ քոյրը խփում աչքն է հանում։

Վերջինս, երկիւղ կրելով որ քոյրը կարող է—և կանէ էլ—իր մի ողջ աչքն էլ հանել, դիմում է իշխանաւորին, աղերսելով պաշտպանութիւն ցոյց տալ իրան։

Զաքաթալա Սօյդաղէ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

◆ «Մշակի» ներկայ համարը բաղկացած է $1^1/_2$ թերթից։

◆ «Մշակի» հետևեալ համարը այսօրվայ տօնի պատճառով լոյս կը տեսնի շաբաթ, փետրվարի 23-ին։

◆ Կովկասի փոխարքայի ամուսին ստատս-դամա կոմսուհի Վօրօնցօվա-Դաշկօվան, Ռօմանօվների Արքայական Տան 300-ամեակի առիթով ցանկանալով փետրվարի 22-ին ճաշ տալ չքաւորներին, ուղարկել է Կ. Հ. Բ. Ընկ. նախագահ Ս. Ցաբութիւնեանի անունով 462 ր. բաժանելու 9 ճաշարանների մէջ։ Երէկ ներկայացան Կ. Հ. Բ. Ընկ. գրասենեակը այդ ճաշարանների լիազօրները և ստացան իրանց տրվելիք գումարները։ Հաշւով պէտք է ճաշ տրվի 3045 մարդու։ Կ. Հ. Բ. Ընկ. խորհուրդը նոյն նպատակով այսօր ճաշ է տալու Ընկերութեան հաշւով 350 հոգու։

◆ Առաջիկայ շաբաթ օրը, ամսիս 23-ին, ի պատիւ Ռօմանօվների Տան 300-ամեայ յօբելեանի՝ նշանակված է Հայոց Ազգագրական Ընկերութեան հանդիսաւոր հրապարակական նիստը նոյն Ընկերութեան դահլիճում։ Լէօն կը դասախօսէ «Ռօմանօվների Տունը և հայերը» նիւթի մասին։

◆ Թագաւոր Կայսրին բաղդ է ունեցել ներկայանալ Կովկասի փոխարքայի զինուորական մասի օգնական գեներալ Շատիլօվը։

◆ Մարտի սկզբին սենատոր Վ. տացեի նախագահութեամբ Թիֆլիսում գումարվում է գիւղատնտեսական խորհրդակցութիւն Կովկասի գիւղատնտեսական վարչութեան զանազան գործակալների և տեղական հաստատութիւնների գործունէութիւնը միացնելու ու կանոնաւորելու համար։ Խորհրդակցութեանը մասնակցելու են մասնագէտներ Պետերբուրգից։

◆ Թիֆլիսի քաղաքային վարչութեան մէջ պարապմունքներ չեն լինի այսօրվանից մինչև փետրվարի 25-ը։

◆ Էլեքտրաքարշի նոր վագոնները անցեալ օրը ենթարկվեցին քննութեան և երևացին պիտանի գործածութեան համար։

◆ Կովկասի փոխարքային ներկայացաւ տաւանձին յանձնարարութիւնների պաշտօնեայ Լեոն Եւանգուլեանը։

◆ Մեզ հաղորդում են, որ երգիչ Շահ-Մուրադեանի համերգը տեղի կունենայ մարտի 7-ին։

◆ Այսօր Արտիստական թատրոնում հայ դերասանական խմբի վերջին ներկայացումն է։ Սեզօնի փակման առիթով վերջին՝ վեցերորդ անգամ՝ ներկայացվելու է «Հին Աստուածներ» պիէսը։

◆ Վաղը Արքունական թատրոնում շնորհալի արտիստ Եարօսլավսկիի բենեֆիսն է, որի առիթով կը ներկայացվի «Դէմօն» օպէրան։

◆ Սումբաթօվի «Դաւաճանութիւն» պիէսը փետրվարի 19 ին Ժողովրդական Տանը գրաւել էր ահագին թւով բազմութիւն։ Պիէսը դրել էր վրաց սիրողների խումբը դերասանների մասնակցութեամբ։ Խաղն անցաւ սահուն, առանձնապէս աչքի ընկան Շանշիէվ (Սուլէյման-խան), Էֆ. Մեսխի (Զէյնաբ խանում), Զուրաբաշվիլի (Օթարբէկ), Կավսաձէ (Դաթօ), Գամրեկէլի (Ռուքայա), Պրէշէտս (Գայիանէ), Ղիփիանի (Անանիա), Մետրեվէլի (Էրէկլէ) և այլն։ Վրացական ներկայացումներին աւելի կարգապահութիւն է նկատվում, քան հայ սեկցիայի կազմակերպած ներկայացումներին։ Ներկայացումը վերջացաւ գիշերվայ ժամը $1^1/_2$ ին։

◆ Դարձնում ենք բարերարների ուշադրութիւնը Թիֆլիսի իգական III գիմնազիայի VIII դասատան մի չքաւոր աշակերտուհու վրայ, որը մի կերպ ձեռք բերելով երկրորդ կիսամեակի ուսման վճարի մի մասը՝ պակասում է 20 րուբլի, որպիսի գումարը անհրաժեշտ է լրացնել, այլապէս սպասում է խեղճին արտաքսումն գպրոցից։ Նպաստը կարելի է ուղարկել «Մշակի» գրասենեակին՝ հասցնելու ըստ պատկանելոյն։

◆ Փետրվարի 18-ին երեկոյեան ժամը 6 ին, Պանասէվիչա փող., հաշւապահի օգնական Նիկօլայ Լէբեդէվը, 26 տարեկան, որ ժամանակաւորապէս ապրում էր Թիֆլիսում, իրան կեանքից զրկելու նպատակով, «Բուլդօկ» ատրճանակից կրակեց կրծքին և ընկաւ անզգայ վիճակի մէջ։ Նրան տարան Միքայէլեան հիւանդանոցը, ուր բժիշկները գտան նրա դրութիւնը վըտանգաւոր։

◆ Փետրվարի 19 ին, ժամը 3 և 30 րոպէին խուզարկու բաժանմունքում կողոպտութեան մէջ մեղադրվելու համար բանտարկված 35 տարեկան Աբրահամ Ասլամազեանը (Բօրչալուի գաւառից), վառելով իր զգեստները նաւթով, ստացաւ ծանր այրուածքներ մարմնից։ Թէև ոստիկանները օգնութեան շտապեցին, բայց փոքր ինչ անցած Ասլամազեանը մեռաւ։

◆ Մարտի սկիզբներում Թիֆլիս է գալու յայտնի վիօլօնչէլիստ չեխ Բօգումիլ Սիկօրան, որի տուած համերգների մասին գովասանքով են խօսում եւրօպական լրագիրները։

ՕՐՎԱՅ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

◆ Ամնիստիային ենթարկվում են ի միջի այլոց քննիչ Լըժինը, ոստիկանութեան դեպարտամենտի նախկին վերատեսուչ Լօպուխինը, Մակսիմ Գօրկին, Ամֆիտէատրօվը, Մինսկին, Բալմօնտը և ուրիշները։

◆ Լուրերի համաձայն ամնիստիան տարածվելու է նաև «Դաշնակցութիւն» և «Նօվօրօսիյսկի հանրապետութիւն» գործերի առիթով դատապարտվածների վրա։

◆ Կ. Պօլսում յուզիչ տեղեկութիւններ են ստացվել Դիարբէքիրից և այլ հայաբնակ վայրերից։

◆ Թէև Ադրիանուպոլսի անձնատուր լինելը պաշտօնապէս չը ճշտվեց, սակայն կան ամենաճիշդ տեղեկութիւններ այն մասին, որ Բ. Դուռը վճռել է զիջել այն։

◆ Ներկայումս Ադրիանուպոլսի պաշարումը ղեկավարում է գեներալ Դիմիտրիէվը։ Անձնատուր լինելը չը ճշտվեց. Միայն փաստն այն է, որ բուլգարները վերջին ճիգը թափեցին ընդհանուր գրոհով վերցնել բերդը, բայց խոշոր պարտութիւնով յետ նահանջեցին։

◆ Գալիպօլիի շրջանում թիւրքերը լիակատար պարտութիւն կրեցին և թողնում են իրանց բոլոր դիրքերը։

◆ Թիւրքիան արտասահմանում աշխատում է կնքել 25 միլիօն լիրայի փոխառութիւն երբև գրաւական առաջարկելով Անատօլիայի բնական հարստութիւնները։

◆ Ալբանական կօնգրէսը վճռեց զինել ալբանիներին Եանինան և Սկիւտարը ձեռք բերելու համար։ Ալբանների զինմանը գաղտնի մասնակցում է և Աւստրիան։

◆ Ֆրանսիական «Matin»-ը հաղորդում է, որ եւրօպական պատերազմի դէպքում Ռուսաստանը հանդէս կը բերէ 29 զօրաբանակ և Ֆրանսիան 21 ընդդէմ գերմանական 24, աւստրիական 16 և բուլինական 5 զօրաբանակների։

◆ Վիլհէլմ կայսրը ցանկութիւն յայտնեց խօսել Պետերբուրգում ֆրանսիական դեսպան նշանակված Դէլկասէի հետ Պետերբուրգ անցնելու ժամանակ։

Խմբագիր՝ Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ
Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Ց. ՏԷՐ ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Դ-ր Անտօն Մէյէրին

Ցայտնում եմ Ձեզ իմ խորին շնորհակալութիւնը «Ստօմօկսիգէնի» համար, որը ինձ քիչ օգուտ չը տուեց։ Ընդունելուց յետոյ տեսնում եմ բարերար հետևանքներ. գլխացաւ՝ որպէս հետևանք կապութեան՝ դադարել է, ոլորումներ չեն նկատվում, սակս՝ կապութիւն չեմ ունեցել. ինքնազգացումս էլ հիանալի է։ Արեան պակասութեան դէմ էլ շատ օգնեց։ Այդ դեղի օգուտը կասկածից դուրս լինելով՝ համարձակ կերպով կարող եմ առաջարկել նրան այս անձերին, որոնք կապութեամբ տառապում են։ Բօլօրանօվկա գիւղ, Բօգոր. գ., Մօսկվ. ն.։ Քահանայ Դ. Բէլեայէվ։

«Գովասանութիւնները չեն կրկնվում։ Ամեն քօր—նորըը»։

(П. 18985)

Լոյս տեսաւ
Լ. ԱԹԱԲԷԿԵԱՆ
Բանաստեղծութիւններ
Գինը 50 կոպ.
Պահեստը Բագու «Պօլսեղնեկ» գրավաճառանոցում։
(օ.մ.) 121. 6—

Եղբ. Ասատրիանների
այգին բաց է թողնում արտասահման, ռուսական և տեղական լաւ տեսակի ՊՏՂԱՏՈՒ ԾԱՌԵՐ չափաւոր գներով։ Կատալոգներն ուղարկվում են ՁՐԻ։
Հասցէն՝ Ст. Скра (Зак. ж. д.), Авсаркисо...
(ե.հ.կ.) 123. 7—

Կրասնովոդսկի հայոց ս. Լուսաւորիչ եկ. հա... հարկաւոր է միջնակարգ կրթութեամբ
ՄԻ ՔԱՀԱՆԱՅ,
որը տարեկան կունենայ արդիւնք 1500 1800 րուբլի։ Դիմել հետևեալ հասցէո Красноводскъ (Закасп. обл.), Ктитору Ша... ру Багирянъ.
(ա. օ.) 152 ...

ԼՈՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ
ՇԱՐԱԿԱՆՔ Ս. ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ПѢСНОПѢНІЯ Св-ымъ СААКУ и МЕСРОПУ
Բազմաձայն մշակմամբ Ռ. Դ.
(Որ զկնորհս Աստուածային. Որք զարդարեցին. Նմանեալ Մովսէսի. Ցաւելուած՝ Հրաշափառ Աստուած. Ցաղ «Հայրապետաց») Քառաձայն խառն խմբի համար . . . 50

ՆՈՅՆ ՀԵՂԻՆԱԿԻ
ԵՐԳԵՑՈՂ. ՀԱՅԱՍՏԱՆ. Ս. ԵԿԵՂԵՑԻ
ПѢСНОПѢНІЯ АРМЯНСКОЙ ЦЕРКВИ
Քառաձայն խառն խմբի համար
Տէր ողորմեայ (Запричастный, 3 №) . . . 3...
Հանգստեան (Панихида, 5 №) . . . 6...
Պսակի (Вѣнчаніе, 6 №) . . . 7...
Հրաշափառ Աստուած (Св. Григорію Просв.) 1...
Օրհնեաց հայրապետական «Բարէ» (Армянская патріарш. кантата) . . . 8...
Պահեստ՝ МОСКВА, Неглинный пр., ...
Музыкальная торговля „П. Юргенсонъ"
(հ.) 96. 3—

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ
„ԾԻԾԱՂԱԲԵՐ"
ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ
Գինն է 30 կոպէկ.
Հայնէ, Բիսմարկ, Լօրիս-Մէլիքեան, Պուշկին, Տուրգենև, Կրիլով, Վոլտեր, ...տօն, Թաղիադեան, Պարոնեան, Գոշ-Միթար, Եզոպոս, Պըլը-Պուղի, Մոլլա-Նասրեդդին, և ուրիշ ազգային ու օտար գրողների ծախսոներ։
200-ի չափ ԸՆՏԻՐ զուարճախօսութիւններ, անեկդոտներ, հայ և օտար բաժիններ։ 128 երես։
Մեզնից գումարով պահանջողներին՝ մինչև 25 օրինակ ուղղելիս՝ 20% զեղչ. մինչև 50 օրինակ ուղղելիս՝ 25%. 50 օրինակից աւել ուղղելիս 30% զեղչ։ Ծանապարհի ծախսը գնողի հաշւիս։ Պահեստը մեզ մօտ։ Ցանկացողները կարող են դիմել մեր մօտ հասցէով՝ Тифлисъ, Лысогорскій пер. № 6. Хачатуру Хачатріану.
Դիմել նաև Թիֆլիսի գրավաճառներին։
(հ.կ.) 128. 10—

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ ԵՒ ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ Է
„ՍՈԽԱԿ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ"
Ազգային լիակատար ԵՐԳԱՐԱՆԻ 10-րդ տպագրութիւնը, բոլոր յայտնի գործածական երգերով և բանաստեղծութիւններով, բաղկացած 344 մեծադիր էջերից։ Դինն է՝ ճանապարհածախսով՝ 1 ր. 20 կ.։ Ցանկացողները, յայտնելով իրանց ճիշդ և պարզ հասցէն, դիմում են Բագու, «Սոխակի» հրատարակչին, հետևեալ հասցէով. Протоіерею Григ. Григоріанцъ, Баку, Церковная, 96, Հրատարակիչը վերադիր վճարով գրքեր չէ ուղարկում։
(օ.մ.) 135. 3—3

Գ. ԳՕՐՆԻԳ
Գօլօվինսկի պր. 11, զինուոր.-պատմական թանգարանի մօտ։

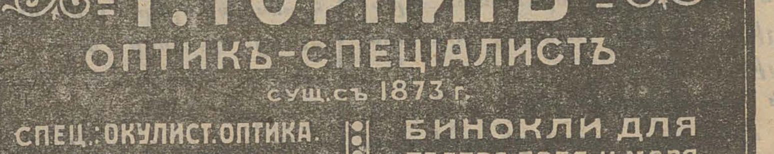

Г. ГОРНИГЪ
ОПТИКЪ-СПЕЦІАЛИСТЪ
сущ. съ 1873 г.
СПЕЦ.: ОКУЛИСТ. ОПТИКА. ЕДИНСТ. НА КАВКАЗѢ ШЛИФОВАЛЬНЯ ОПТИЧЕСКИХЪ СТЕКОЛЪ
БИНОКЛИ ДЛЯ ТЕАТРА, ПОЛЯ И МОРЯ ВСѢХЪ ЛУЧШИХЪ СИСТЕМЪ И ФАБРИКЪ.
ГОЛОВИНСК. ПР. 11 ОКОЛО ВОЕННО-ИСТ. МУЗЕЯ.
(հ. կ.) 38. 10—10

ՑԻՆՈՒԹԵԱՆ ՆԻՒԹԵՂԷՆՆԵՐԻ ՊԱՀԵՍՏ
Իմժեներ Ի. Ս. Պօնդօյեվի
Թիֆլիս, Ելիզավետին. փ. № 164, անկիւն Բակինսկայա փ.։ Տէլէֆօն № 10—93.
ՊԱՀԵՍՏՈՒՄ ԿԱՆ
ՑԵՄԵՆՏ ԵՐԿԱԹԷ ԳԵՐԱՆՆԵՐ
ԵՐԿԱԹ—անկիւնի, կաթսայի, բիֆլէնօյ, տանիքի՝ սև և ցինկով պատած։ ԱՍՖԱԼՏ սրգրանեան։ ԳՈՒԴՐՕՆ, կրակի դիմացող աղիւս և կաւ։ Շինութեան և սեփական ԱՂԻՒՍ, ԿՂՄԻՆՏՐ մարսէյլեան տեսակի և այլ առարկ.։ Աղիւսի սեփական գործարան Թիֆլիսում։ Ամեն տեսակ շինարարական նիւթեղէն. համար տրված պատուէրները կատարվում են շուտափոյթ։
(ու.) 7. 30—9

Типографія канцеляріи Намѣстника Его Императорскаго Величества на Кавказѣ Лорисъ-Меликовская улица, домъ казенный